Caracteristici generale ale actului traducerii

1.0. O trăsătură de fineţe a traducerii se referă la faptul că, în mod natural, firesc şi fatal, orice traducere constituie o interpretare prin care se încearcă redarea unui univers conceptual, exprimat într-o limbă, prin mijloacele generate de o altă limbă şi chiar atragerea acelui univers conceptual în sfera altuia, conceput şi exprimat într-o altă limbă. Deşi între cele două universuri conceptuale pot exista multe asemănări şi chiar puncte comune, deşi diferenţele şi discrepanţele dintre acestea pot genera, prin comparaţie, un plus de autocunoaştere, cu toate că aceleaşi fenomene se pot petrece şi la nivelul contactelor dintre cele două limbi, din punctul de vedere al universului conceptual şi lingvistic sursă, interpretarea respectivă rămîne o abatere. Această abatere, variabilă ca forţă, intensitate, pondere şi frecvenţă, în mod cert relativă, oricît de aducătoare de inconveniente, rămîne singura modalitate reală prin care o traducere poate căpăta viaţă. Dacă lucrurile stau într-adevăr astfel, atunci traducerea care urmează unei alte traduceri, cel de-al treilea text (traducerea traducerii, aşadar) este de aşteptat să prezinte, în mod natural, reale abateri care, cel puţin în anumite segmente, ar creşte îndepărtarea rezultatului de textul prim. În acest punct, se poate cădea de acord cu teoria pe care Luther o făcea în această privinţă, vorbind despre „impuritatea" anumitor surse. Alături de diferitele tipuri de factori de ordin concret care influenţau şi determinau actul traducerii, cînd tentativa de a urma modelul se combină cu tendinţele naturale spre variabilitate, manifestate prin constrîngeri de tot felul (dinspre limbile implicate, dinspre text, dinspre receptor, traducător şi revizor etc.), apare acest factor organic şi fundamental. Şi aici, însă, apar gradaţii, date sau nu de contextul concret. La ajustările pe care traducătorul le făcea, se puteau adăuga altele, de alt grad, pe care le opera revizorul. Acesta din urmă, mai curînd nu avea în faţă textul străin după care se executase traducerea, dar putea avea un altul, în limba sa sau nu. Pe fondul acestei imagini, oricum ar fi ea în raport cu nivelul conceptual şi lingvistic al textului, în mod aproape cert abătută de la textul iniţial tradus, revizorul putea opera o nouă ajustare care putea produce felurite deviaţii.

Unele dintre abaterile despre care s-a vorbit într-un paragraf precedent sînt date de felurite dificultăţi care, pe fondul favorizant al acţiunii factorilor menţionaţi (uneori acţionînd conjugat, dar cu diferite ponderi), nu conduc mereu către greşeli propriu-zise. De multe ori, aceste abateri derivă din lipsa unei viziuni unitare asupra actului traducerii precum şi din lipsa unui tratament relativ unitar aplicat textului de tradus. Este foarte probabil ca traducătorii şi revizorii să fi fost conştienţi de multe ori de situaţiile în care se aflau, uneori, produsul muncii lor fiind considerat ca atare. Fiind vorba despre texte dotate cu o unitate relativă, despre traducători şi revizori aparţinînd unei epoci în care tratamentul unitar al unui text putea fi, cel mult, un ideal îndepărtat, şi, de asemenea, înseşi textele cerînd, adeseori, variate tratamente, se pot lesne găsi cauzele pentru care diferite criterii îşi schimbă de-a lungul textului poziţia privilegiată.

Studiul traducerilor scoate la iveală anumite situaţii concrete care, la prima vedere, pot părea atipice întrucît sînt dificil de încadrat în clasele în care majoritatea celorlalte cazuri concrete se integrează cu relativă uşurinţă. Marea valoare a acestor cazuri oarecum stinghere stă în capacitatea lor de a dezvălui multe procese intime care se petrec în complexul act al traducerii şi al plămădirii aspectului literar. Unele dintre aceste situaţii depăşesc - prin valoarea pe care soluţia conţinută o reprezintă în sine - pe cele integrate în compromisul mediocru şi pluricelular care se numeşte text. Cu toate că unele din aceste soluţii urmează unor momente de maximizare a competenţei şi performanţelor traducătorului ori revizorului, indicînd o înţelegere superioară a respectivului segment de text, evidenţierea lor, mai degrabă negativă, decurge din caracterul deficitar al concretizării lingvistice a soluţiei şi din incapacitatea acelor soluţii de a satisface cerinţele textului. Alte soluţii ale aceleiaşi categorii, dimpotrivă, constituie mici dezastre date de acelaşi tip de înţelegere a textului, însă pe fondul străduinţei nereuşite de a rezolva problemele de ordin lingvistic şi/sau conceptual. În esenţă, ambele subcategorii calitative reprezintă momente prin care traducătorii, revizorii, gîndirea în limba română şi capacităţile de expresie ale acesteia depăşesc simplul exerciţiu al soluţiei dobîndite, stăpînite şi doar puse în aplicare. Aceste soluţii indică tensiunea efortului creativ, prin care simpla mistuire este abandonată, depăşită, în favoarea activităţii de plămădire a unor căi şi soluţii din aluatul inform reprezentat de gîndul exprimat într-o altă limbă, în vasul diform reprezentat de nivelul precar al aspectului literar al limbii române.

Ceea ce poate fi perceput şi numit în termeni de *fidelitate* / *infidelitate* faţă de textul de tradus reprezintă în fapt rezultatul eforturilor de reconstruire, prin traducere, a unui text. Nu chestiunea fidelităţii este esenţială şi nu aceasta preocupă în primul rînd pe traducătorul sau revizorul valoros, creator de normă. Alături de altele, acest mijloc era doar o cale către scopul traducerii: transferul în limba română, într-o formă adecvată, a unui conţinut conceptual complex, conform rigorilor de rang literar ale unui text pretenţios atît sub aspect formal, cît şi al conţinutului. Ţelul poate urma diferite căi şi doar în aparenţă se pune problema jocului *fidelitate* / *infidelitate*.

BDD-B2-08 © 2005 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.9.171 (2026-09-12 05:13:54 UTC)

De aici rezultă şi o importantă distincţie între modul în care traducătorul ori revizorul au gîndit şi acţionat, pe de o parte, şi analiza cercetătorului, pe de altă parte, fiecare din cei doi termeni fiind determinat de mijloacele şi finalităţile acţiunii traducătorului şi revizorului, pe de o parte, şi ale cercetătorului, de cealaltă parte[1]. Exemplele care urmează ilustrează, prin varietatea lor, complexitatea situaţiei în care se aflau toţi factorii implicaţi (limba română cu aspectul ei literar, textul de tradus, traducătorul şi revizorul, textul rezultat şi cititorul).

1.1. Cum este de aşteptat, în ceea ce priveşte *Vechiul Testament*, mari dificultăţi de traducere pun cărţile anumitor profeţi, *Cartea lui Iov*, *Psalmii*, porţiunile de text biblic care apar sub forme ale genului liric sau care prezintă complexitate ridicată şi diversitate sub ambele aspecte: formal şi de conţinut. Datorită neînţelegerii textului, principalul rezultat al traducerii unor astfel de segmente de text biblic îl constituie versetul confuz. (Evitarea unor astfel de situaţii, în traducerile moderne, se datorează traducerii prin interpretare, centrării asupra nivelului conceptual şi nu urmării îndeaproape a valorilor independente ale termenilor ori nivelului formal.)

Alături de aceste cauze aproape naturale, *Psalmii*, spre exemplu, evidenţiază şi un alt tip de cauze aflate la baza erorii de traducere: carenţele de ordin filologic. Este foarte posibil să se fi pus la contribuţie mai multe rînduri de texte între care, cu certitudine, existau importante diferenţe, mai ales de ordin formal, şi care, ulterior, au putut deveni şi de sens. Apoi, traducerile indică o reală neînţelegere a poeziei ebraice (cu tot ceea ce înseamnă aceasta: formă, conţinut, realităţi concrete şi imagini, de la secretele deşertului pînă la cele ale spiritului). În general, comparaţia traducerilor (a textului greco-latin cu cel slavon şi a acestuia cu cel românesc, apoi a textelor străine între ele şi a fiecăruia cu cel greco-latin) evidenţiază existenţa a felurite tipuri de diferenţe între texte: versete în plus sau în minus, segmentarea diferită a textului, segmente lipsă ori în plus, felurite greşeli de înţelegere a textului la nivel de conţinut, devieri de ordin formal avînd felurite consecinţe.

Cercetarea paralelă a *Psalmilor* din B.Jer., alături de traducerea lor din Segond, spre exemplu, indică diferenţe sistematice între cele două, apoi între prima şi majoritatea traducerilor din limbile moderne, precum şi de ceea ce apare în B.Osb. Dacă multe diferenţe de acest fel trebuie puse pe seama surselor diferite, alte deosebiri decurg din orientări divergente între autorii traducerii. Tot astfel, în cultura română, deşi acesta este locul pe care se fundamentează, diferenţele dintre traducerile aparţinînd diferitelor secole nu ţin doar de sursele utilizate, ci şi de nivelul de pregătire al traducătorului şi revizorului, de capacităţile acestora de a produce în limba română un astfel de text.

1.1.1. Avînd la bază diferenţele dintre textul ebraic şi cel al *Septuagintei*, realitate evidentă şi în traducerile latine ale acestor texte, traducerile care vor urma acestor texte vor prezenta şi, uneori, vor accentua respectivele deosebiri. În acest fel, se pot observa şi căile pe care diferiţii traducători şi revizori au mers. Spre exemplu, în psalmul 94, 12: „E ei nu cunoscură cărarile méle. Că giuraiu-me în mănia mé se întrare în răpausul mieu" (PS.S B), „Ei nu cunoscură căile meale că juraiu-mă în mîniia mea să întrare în răpausul mieu" (PS.C), „Şi ei n-au cunoscut căile meale că am jurat întru urgiia mea: «De vor întra la odihna mea!»" (BB), unde toate versiunile româneşti merg cu certitudine pe *Septuaginta* (B.Osb., LXX), unde apare: „et isti non cognoverunt vias meas ut iuravi in ira mea si intrabunt in requiem meam", faţă de textul ebraic (B.Osb., Hebr.) unde negaţia este explicită „et non cognoscens vias meas et iuravi in furore meo ut non introirent in requiem meam".

1.1.2. Psalmul 57, 8 apare în textele româneşti după cum urmează: „Ca čara topită nu va fi, căđzu foc spr'inşi şi nu văđzură soarele" (PS.S B), „Ca ceara topită nu va fi. Căzu foc spr-inşi şi nu vazură soarele" (PS.C), conform cu ceea ce apare în textul slavon: **ꙗко восъкъ растаѧвъ ѡимѫтсѧ паде ѡгнь на нѩ и не видѣшѫ сльнца**, apoi[2]: „Ca o ceară topindu-se să vor rădica, căzu foc preste dînşii şi nu văzură soarele"

[1] Pentru abuzul de metodă logică, prin care filologul substituie pe baza raţionamentului asociaţiile din mintea autorului cu propria sa asociaţie, vezi Th. Simensky, *Studii asupra Noului Testament şi a Septuagintei*, extras din „Luminătorul", Chişinău, 1936, p. 14.

[2] Situaţiile în care scriptorii români au copiat textul slavon, alături de traducerea acestuia în limba română evidenţiază, în numeroase rînduri, anumite carenţe în ceea ce priveşte acurateţea cunoştinţelor de slavonă pe care aceştia le aveau. Probabil că mulţi dintre scriptorii care contează în cercetarea noastră aveau cunoştinţe de slavonă cu mult peste medie. Acest lucru le permitea să-şi desfăşoare activitatea de traducător sau revizor în bune condiţiuni, firește, cu inerentele scăpări. Întrucît majoritatea copleşitoare a acestor greşeli se referă la forma cuvintelor, fără repercusiuni asupra nivelului semantic, dar şi întrucît numărul lor este destul de ridicat, am renunţat la a mai semnala de fiecare dată respectivele situaţii. Atunci cînd expunerea nu a avut de suferit, exemplele au fost prezentate cu forma lor de dicţionar. Chiar şi atunci, însă, cînd ele apar sub forma, greşită, înregistrată în textul românesc, expunerea şi valoarea

BDD-B2-08 © 2005 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.9.171 (2026-09-12 05:13:54 UTC)

(BB), conform cu ceea ce apare în Septuaginta: „sicut cera quae fluit auferentur supercecidit ignis et non viderunt solem" (B.Osb., LXX), diferit, însă, de textul ebraic paralel: „quasi vermis tabefactus pertranseant quasi abortivum mulieris quod non vidit solem" (B.Osb., Hebr.). Pe acesta din urmă, însă, îl urmează B.Jer.: „Comme la limace qui s'en va fondant ou l'avorton de la femme qui ne voit pas le soleil!".

1.1.3. Traseul acesta este doar unul dintre cele reale, dar nu singurul. Uneori, alinierile sînt altele sau doar se produc doar parţial, urmînd căi aparent sinuoase, date, în primul rînd, de posibilitatea, valorificată de către traducător sau revizor, de a opta pentru o traducere de tip compilatoriu. Faptul acesta se putea datora traducătorului, care nu se putea hotărî (sau nu voia să o facă) la urmarea unei singure versiuni. Inspirat şi de alte versiuni deja existente în limba sa, urmînd două sau mai multe surse străine, egale sau nu[3], ispita de a oferi un text căruia să nu-i scape nuanţele sau de a avea şi oferi o imagine completă asupra sensurilor din text fiind totală. Cu toate acestea, probabil că acela care poate fi bănuit cel mai puternic de o astfel de practică compilatorie este revizorul. Indiferent cui s-ar datora situaţia constatată şi care ar fi cauzele ei profunde, lucrul cel mai sigur este ca această situaţie este reală, iar cauzele ei aparente sînt cele deja menţionate. Constatarea este dată de situaţii precum cea reprezentată de psalmul 21, 13, unde apare: „Că puri ei spéte întru *răsmasul* tău, gotoveşti faţa loru" (PS.S B), „Că puni lor spinarea, întru *răsmasul* tău găteşti faţa lor" (PS.C), „Căci vei pune pre dînşii umăr, în *cei rămaşi* ai tăi găti-vei faţa lor" (BB). După cum se vede, nici traducătorul, nici cititorii nu au înţeles prea mult din acest verset, care trebuie să li se fi părut obscur, iar, dacă au înţeles ceva, nu era ceea ce era de înţeles. Alături de acestea, versiunile franceze comparate prezintă: „Car tu leur feras tourner le dos, Et avec ton arc tu tireras sur eux" (Segond), respectiv: „Qui, tu leur feras tourner le dos, sur eux tu ajusteras ton arc" (B.Jer.). În textele *Septuagintei* şi ebraic apare: „quoniam pones eos dorsum in reliquis tuis praeparabis vultum eorum" (B.Osb., LXX), „quia pones eos umerum funes tuos firmabis contra facies eorum" (B.Osb., Hebr.). Textele româneşti se revendică de la cel al *Septuagintei*, fie ca ne referim la textul BB, care îl urmează pe cel grecesc, unde, pentru termenul subliniat, comun celor trei texte româneşti, apare περίσσευμα, fie ca ne referim la textele secolului al XVI-lea, care urmează textul slavon, unde acelaşi termen este tradus prin **избытькъ**, adică 'περίσσευμα, reliquiae'.

De aceea, uneori, se constată că traducătorii sau revizorii combină sursele, nu neaparat în mod mecanicist, dar în sensul că îşi fac o idee citindu-le, după care operează o distincţie mai netă între planul formal şi cel al conţinutului deoarece merg indiferent cum, dar încercînd să redea ideea (pe una dintre ele, pe ambele sau doar inspiraţi de una sau de ambele). Chiar dacă se întîmplă ca lectura versiunilor diferite să creeze confuzie cu sau fără echivoc în mintea traducătorului, cu consecinţe aproape mereu imprevizibile, sub aspectul evoluţiei traducerii ca proces, pasul a fost unul benefic întrucît aceasta a fost una dintre principalele căi pe care traducătorii şi revizorii au reuşit să opereze şi să conştientizeze, aproape pe deplin, deosebirea dintre formă şi conţinut, cu consecinţe în activitatea lor concretă.

1.1.4. Uneori, se poate afla uşor cauza pentru care o traducere prezintă anumite forme, dar este mai dificil de aflat ce s-a întîmplat realmente în textele din limba de bază. Situaţia de mai jos se înregistrează în cadrul unei enumerări mai ample, în AI şi CP (*Gal*. 5, 21). La prima vedere surprind traducerile *uciderea* (AI) şi *tîlhăriia* (CP), şi chiar *ucideri* (B.Ort.), în contextul în care în greacă apare φθόνοι, în latină *invidiae* (aici, însă, urmează *homicidia*), apoi, în traducerile B.Jer., Segond şi B.magh., N.T.engl.: *sentiments d'envie*, *l'envie*, *gyilkosság*, *envy*. Cu toate acestea, textul slavon prezintă termenul **оубiиствa**, ceea ce semnifică 'φόνος, caedes'. Explicaţia acestui fapt stă în aceea că respectivul text slavon a urmat o versiune grecească în care nu apărea gr. φθόνος 'malveillance, esprit de dénigration, jalousie, envie', ci φονή 'action de tuer, meurtre accompli'. Există mai multe manuscrise greceşti care prezintă această ultimă lecţiune, care se pare că ar constitui o coruptelă. Cele două forme promovate de categorii diferite de manuscrise prezintă înţelesuri aproximativ la fel de adecvate contextului, iar la nivel formal se diferenţiază doar printr-un sunet (aspirata θ urmînd unui φ). Întrucît există destule situaţii concrete în care se poate constata, cel puţin în anumite arii insulare, o anumită tendinţă de relaxare a articulaţiei, de unde o oarecare dificultate în a rosti succesiunea φθ, pe fondul unei compatibilităţi mai mari cu contextul gr. φθόνος (între păcatele cărnii care se enumeră sub *Gal*., 5, 19-21, crima apare ca avînd o gravitate mult prea ieşită din comun, în comparaţie cu celelalte, apoi nu este de crezut că Pavel considera crima ca proprie fiinţei umane - fie şi unei anumite părţi a acesteia,

---

argumentativă a exemplului nu sînt afectate. Vezi şi Al. Gafton, *Evoluţia limbii române prin traduceri biblice din secolul al XVI-lea*, p. 296-297.

[3] Un traducător român, spre exemplu, putea avea în faţă textul slavon, dar şi pe cel grecesc, latinesc, maghiar sau german, apoi cel care-i urma mergea pe urmele textului rezultat sau doar îl consulta, urmînd un text slavon, de pildă, sau grecesc.

BDD-B2-08 © 2005 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.9.171 (2026-09-12 05:13:54 UTC)

substanţa din care este făcută - şi aceea creată de către Dumnezeu), este foarte probabil ca lecţiunea corectă să fie cea din versiunile occidentale.

1.2. Textul ebraic nefiind nici pe departe unitar, nici traducerea acestuia nu poate avea această proprietate. Probleme de tot felul, începînd cu existenţa mai multor texte paralele şi încheind cu dificultăţile de traducere ridicate de ebraică în calea limbilor indoeuropene, conduc la deosebiri mai mari sau mai mici, mai mult au mai puţin numeroase, între diferitele traduceri greceşti, apoi latineşti. Şi aici, textul latin diferă de cel grecesc, după cum există ediţii greceşti care diferă de altele în aceeaşi limbă. Unele ambiguităţi (considerate astfel doar din perspectiva limbii în care se traduce) aparţin, însă, textului ebraic, acesta putînd fi la fel de bine tradus pe cel puţin două căi. Astfel, atunci cînd se încearcă a fi translat în altă limbă, un anumit conţinut, existent în ebraică sub o anumită formă, poate deveni ambiguu, traducătorul fiind nevoit să interpreteze deoarece limba ţintă are modalităţi (de gramaticalizare, de concepere şi exprimare a respectivelor relaţii şi de reflectare semantică a respectivelor conţinuturi) care, deşi pot reda la fel de mulţumitor ceea ce apare în ebraică, prezintă, în mod absolut firesc, sensibile deosebiri de sens şi valoare. Exemplele următoare din PO diferă de cele corespunzătoare din BB, de această dată nu datorită unor opţiuni reale, unor greşeli sau urmării de către autorii acestora a unor versiuni străine diferite. Alături de altele, acest tip de caz ilustrează momentele de neatenţie, în esenţă de abatere de la textul de tradus. Se poate susţine că fidelitatea versiunilor româneşti faţă de cele din limbile cărora le urmau prin traducere era o caracteristică constantă a textelor româneşti. Această caracteristică, însă, nu este una absolută, deoarece apar suficient de multe situaţii în care textul românesc se abate de la textul de tradus, ignorîndu-l pe acela sub o formă sau alta.

1.2.1. Neînsemnată, dar sugestivă, poate fi o inversiune de topică, lipsită de raţiuni ori constrîngeri impuse de sistem de uz ori de necesităţile exprimării. Sub *Ex*., 36, 34, unde textul maghiar prezintă: „**Karikait kedig aranybol chinala**, *à rudakatis be vona aranyal*" în PO apare, în mod nejustificat, topica inversă: „*Rudele încă le polei cu aur*, **iară belciugele dentr-aur le feace**". În rest, traducerea este atît de exactă încît şi conjuncţiile se află la locurile lor, deşi, în noua topică, ele trebuiau inversate, precum se vede[4].

1. 2. 2. Tot PO furnizează şi alte două exemple. Primul apare sub *Gen*., 27, 46: „Şi Răveca zise lui Isac: «Urîiu viiaţa mea printru featele lui Het, carele sînt ca featele cestui pămînt, ce aş folosi cu viaţa mea»". (magh. „Es Rebecca mõda Isaaknac: «El vntam éltömet à Hethnec leanyi miatt. *Ha Iacobis feleséget veszen à Heth leany közzül*, kic olyanac mint è földnec leanyi, mitt hasznalnec élétemmel?".) Partea subliniată este pur şi simplu omisă, spre deosebire de BB, care aduce versetul în limba română în integralitatea sa: „Şi zise Reveca către Isac: «Mi s-au supărat de viaţă-mi pentru featele feciorilor lui Het. De va lua Iacov fămeaie den featele pămîntului acestuia, ce mie mi-e a trăi?»". Chiar dacă versetul poate fi considerat uşor redundant, nu se poate accepta că textul din PO s-ar fi inspirat dintr-o versiune mai puţin fidelă textului ebraic decît cea maghiară aici citată. Aceeaşi cauza pare a sta şi la baza traducerii pe care o dă PO, ceva mai jos, sub *Ex*., 6, 1: „Şi dzise Domnul lu Moisi: «Acmu vei vedea ce voiu face cu faraon, că pren mînă putearnică va goni afară pre ei den pămîntul său»". În textul maghiar, însă, apare: „Es monda az WR Mosesnec: Immar meg latod mit müuelec Pharaoual: Mert hatalmas kéz miatt kel elbochatni öket: Soc hatalmas kéz miatt ki iz üzi földeböl öket", precum în textul latin: „Dixitque Dominus ad Moysem: Nunc videbis quae facturus sim Pharaon: per manem enim fortem dimittet eos, et in manu robuste eiiciet illos de terra sua". Traducerea din BB nu va omite respectivul segment: „Şi zise Domnul către Moisi: «Acum vei vedea ceale ce voiu face lui farao, pentru că întru mînă tare va tremite pre ei şi întru braţ nalt va scoate pre ei den pămîntul lui»".

1.2.3. Sub *Gen*., 39, 14-15 apare: „iaca, aduse la noi pre cest bărbat ovreaiu cum pre noi să ne ruşineaze, că vine la mine cum să doarmă cu mine, eu, iară, *cu glas mare strigaiu*. Şi cînd ară fi audzind cum c-*aş striga cu graiu înalt*, lăsă la mine haina sa şi fugind mearse afară" (PO) (în magh.: „felszonal kialtec"), alături de: „Vedeţi, au băgat noao copil jidov să-ş bată joc de noi! Au întrat înlăuntru la mine, zicînd: «Dormi cu mine!» Şi *strigaiu cu glas mare*. Şi auzind el cum *am înălţat glasul* mieu (...)" (BB), ies în evidenţă utilizarea stilului indirect liber în PO şi a celui direct în BB, iar pentru ultima propoziţie, schimbarea de verb din BB, faţă de păstrarea verbului în PO, cu folosirea adjectivului corespunzător verbului din BB. Cauzele se află atît în neurmarea fidelă a versiunii maghiare, pentru PO, cît şi în diferenţele dintre textele de la baza PO şi BB, adică neurmarea fidelă a textului maghiar de către PO.

[4] Un astfel de caz nu este singular în PO. Analiza paralelă a traducerii PO, alături de textul lui Heltai şi de *Vulgata* arată că există porţiuni (situate mai ales la începutul *Genezei*) pe care traducătorul român a urmat textul maghiar dar de cîte ori acolo existau diferenţe faţă de textul latin, el a urmat pe acesta din urmă. Mai apoi, traducătorul român pare a nu mai privi la fel de atent la *Vulgata*, adoptînd maniera oarecum lejeră a textului maghiar (caracteristică traducerilor de tip protestant).

BDD-B2-08 © 2005 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.9.171 (2026-09-12 05:13:54 UTC)

1.2.4. Chiar şi BB poate fi citat ca exemplu în acest sens, prin ceea ce apare sub *Ier*., 48, 10: „Blestemat cela ce face faptele Domnului cu leane, scoţînd sabiia lui den sînge!" (BB). În Segond apare „Maudit soit celui qui fait avec négligence l'oeuvre de l'Eternel, Maudit soit celui qui éloigne son épée du carnage!", redînd lat.: „Maledictus, qui facit opus Domini fraudulenter: et maledictus, qui prohibet gladium suum a sanguine". Alte versiuni străine traduc în acelaşi fel. Versetul acesta conţine o imprecaţie în două părţi, cea de-a doua precizînd-o pe prima, care este de ordin general. Traducătorul român nu redă forma cu fidelitate; nereluînd formula introductivă în partea a doua, sensul versetului particularizează în mod exagerat. Chiar dacă nu este cea mai fericită soluţie, „cu leane" poate fi scuzat foarte uşor de situaţia limbii române în epocă, şi oricum este o soluţie net superioară celei din B.Ort., unde apare „cu nebăgare de seamă", care nu poate astfel echivala ceea ce trebuia redat. Este limpede că traducerea nu respecta textul biblic cu fidelitatea pe care nivelul de dezvoltare al limbii l-ar fi permis, dar este greu de spus dacă „economia" făcută provine din nevoia de a evita repetiţii necaracteristice spiritualităţii româneşti, sau de a „prelucra" textul, cu riscul (mai degrabă nesesizat decît asumat) de a altera sensul, ori este vorba despre o confuzie.

1.2.5. Neurmarea modelului străin cuprins în textul de tradus se poate exemplifica destul de bogat şi cu ajutorul acelor situaţii în care în textul străin apare cîte un termen pe care româna îl avea deja (împrumutat chiar din limba respectivă), termen foarte potrivit în contextul respectiv, dar pe care traducătorul român, din motive prea puţin întemeiate sub aspect raţional, preferă să nu-l folosească acolo. Astfel, pentru magh. *kouasz* PO are *avenit*, în vreme ce CB prezintă *covăseală* pe o poziţie similară, iar sub *Ex*., 2, 5 textul românesc din PO prezintă *lădiţă*, în vreme ce textul maghiar utilizează *szekreny*, caz în care *sicriu* nu ar fi fost nepotrivit, după cum se observă şi în BB, care îl utilizează exact în acelaşi loc.

1.2.6. Cazul invers este dat de acele situaţii în care împrumutul - aparent necesar (căci graniţele care definesc nevoile sînt friabile), în contextul în care formele deja existente tind să-şi facă serii - poate conduce către înlocuirea cuvintelor existente sau, cel puţin, la apariţia unui soi de concurenţă. Calea pe care a evoluat limba română a hotărît că, din punctul de vedere al sistemului limbii române rămîne inutilă utilizarea împrumutului din cazul următor: „Audzind domnu-său *besada* mueriei sale, carea zicea lui (...)" (PO *Gen*., 39, 19) (magh. *beszed*) 'vorbire, discurs, sfat', de unde 'cuvînt', atît cu valoarea 'cele spuse', cît şi cu valoarea 'cuvînt', după cum se observă şi în BB: „Şi fu, deca auzi stăpînul lui *cuvintele* muierii lui cîte au grăit cătră dînsul zicînd (...)". Probabil că autorii PO, sesizînd diferenţa de sens - una reală -, au încercat să îmbogăţească o serie care avea curs în zona lor şi, în ultimă instanţă, să doteze astfel limba română cu un mijloc de exprimare adecvat.

1.2.7. Uneori, abaterea de la textul de bază devine o practică implicit acceptată, care străbate toate versiunile. Există în *Biblie* locuri consacrate, în care textul ebraic utilizează metafore pe care, spre deosebire de alte cazuri, traducerile grecească, latină şi cele din limbile moderne nu le redau întocmai, ci utilizează propriile metafore. Astfel se întîmplă în: „Iară Móisi era de 120 de ani cînd au murit el; nu s-au întunecat ochii lui, nice *s-au stricat* ***buzele*** lui" (*Deut*., 34, 7), pentru care, în textul latin, întîlnim: „non caligavit oculus eius, nec ***dentes*** illius *moti sunt*". Se vede că s-a tradus astfel gr. χεῖλος sau χελύνη. În textul grecesc apare τὰ χελώνια. Gr. χελώνη avea sensuri precum: 'tortue; toit de boucliers'. Precum şi în cazul termenului *cort*, 'trup', şi aici se constată inovaţia, în încercarea de a ajunge la echivalarea conceptuală: „tăria lui nu se împuţinase" (B.Ort.), *sa vigueur* (Segond), de asemenea, în B.Jer., B.magh. etc.

1.3.1. Mergînd întru totul pe urmele textului slavon, CV şi CP fac un împrumut, neviabil[5], prin: *podnojiia* (< vsl. **подъножие** 'ὑποπόδιον, scabelum', ceea ce şi apare în textele grecesc şi latinesc) (*Iac*., 2, 3). De multe ori apropiat de NTB, text caracterizat de grija faţă de inteligibilitatea textului, CB prezintă, pe aceeaşi poziţie, *dedesuptul* (situaţie care o repetă pe cea din FA 7, 49). Compararea cu ceea ce apare în paralel în textele NTB şi BB: *răzimarea* (NTB), *razimul* (BB), respectiv *razim* (NTB, BB) este de natură să arate că opţiunile secolului al XVI-lea erau destul de limitate uneori, secolul al XVII-lea datorîndu-şi unele dintre soluţiile mai potrivite evoluţiilor din limbă, acestea date nu doar de noi achiziţii, ci şi de sporirea contactelor interne (prin circulaţia textelor şi a cărturarilor), proces favorizat de contactele cu alte limbi în cadrul unei intense activităţi de translare a diferitelor texte în limba română.

1.3.2. O traducere precum: „dară cum să mă asculte Faraon, mai tare cîndu-s cu usne netăiate împregiur?" (PO, *Ex*., 6, 12), redînd magh.: „... Fökeppen holott környülmetelkedetlen aiackal vagyoc", foarte probabil, a putut genera neînţelegere (dacă nu cumva neînţelegerea se află la bază). În BB, segmentul este redat prin: „şi cum mă va asculta farao? Şi eu fără cuvînt sînt". Ceea ce era de redat, „incircumcisus sim labiis", ἐγὼ δὲ ἄλογός εἰμι, apare în textul francez sub forma: „comment m'écouterait-il, moi qui n'as pas

[5] Termenul apare şi în alte texte vechi, precum *Psaltirea Scheiană*.

BDD-B2-08 © 2005 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.9.171 (2026-09-12 05:13:54 UTC)

la parole facile?" (vezi şi *Ex*., 6, 30, unde situaţia se prezintă la fel). În textul grecesc 6, 30 devine 7, 2, unde apare: ἐγὼ ἰσχνόφωνός εἰμι.

1.3.3. Fidelitatea faţă de textul de tradus poate fi atît de constrîngătoare încît dispar limitele de prudenţă impuse de propriul sistem, caz în care se poate ajunge la slăbiciuni ale traducerii cum este cea dată de lipsa unei precizări fundamentale. În: „Şi o puse în sîn şi iară o luo afară, iaca era *zgăiboasă* ca şi neaoa" (PO, *Ex*., 4, 6) era de redat: „Quam cum misisset in sinum, protulit leprosam instar nivis", καὶ ἐξήνεγκε τὴν χεῖρα ἀπὸ τοῦ κόλπου αὐτοῦ, καὶ ἐγενήθη ἡ χεὶρ αὐτοῦ ὡσεὶ χιών. Comparaţia evidenţiază faptul că mîna era nu leproasă aşa cum leproasă este zăpada, ci, datorită leprei era albă, precum zăpada, spre exemplu. De altfel, nici textul din BB nu face precizarea: „Şi băgă mîna lui în sînul lui şi scoasă mîna lui den sînul lui şi să făcu mîna lui plină de bubele stricăciunii ca zăpada". În ambele cazuri, fie şi o virgulă nu reuşeşte să se constituie în indicaţie eficientă. Traducerile moderne fac precizarea traducînd, fiecare în felul ei, 'datorită leprei era albă precum zăpada'.

1.3.4 Situaţia următoare ilustrează cum dificultăţile obişnuite ale textului biblic pot copleşi dacă li se adaugă problemele unei limbi neexersate sub aspect literar. Sub *Deut*., 32, 5, BB prezintă: „Greşit-au nu lui fii huliţi neam strîmb şi destrămat!" (*Deut*., 32, 5). Versetul acesta ridică probleme în general. În limba greacă, el apare astfel: ἡμάρτοσαν οὐκ αὐτῷ τέκνα μωμητά, γενέα σκολιὰ καὶ διεστραμμένη, iar în Segond: „S'ils se sont corrompus, à lui n'est point la faute; La honte est à ses enfants, Race fausse et perverse", versiune de care se apropie B.Ort.: „Iar ei s-au răzvrătit împotriva lui; ei, după netrebniciile lor, nu sînt fiii lui, ci neam îndărătnic şi ticălos. Cu acestea răsplătiţi voi Domnului?", unde ultima propoziţie trebuia trecută în versetul următor. Comprimat apare versetul în B.Jer., unde se înregistrează, mai curînd, o versiune ce se vrea totalizatoare: „Ils se sont corrompus, eux qu'il avait engendrés sans tare, génération fourbe et tortueuse".

1.3.5. În tendinţa sa de a supune totul unei analize amănunţite, nelăsînd să treacă în această versiune nimic din ceea ce nu ar corespunde concepţiei autorilor, care era aceea a urmării fidele a textului grecesc, BB poate ajunge la greşeala de traducere. Cazul este cu atît mai important de menţionat cu cît cei ce au lucrat la acest text aveau posibilitatea de a reflecta la soluţiile NTB, pe care îl revizuiau, înainte de a le respinge categoric pentru a căuta una proprie. O asemenea situaţie apare sub FA 13, 18: „răbdă năravele lor în pustie" (NTB), faţă de „i-au purtat cu biruinţă în pustie" (BB), unde se traduce: ἐτροποφόρησεν αὐτοὺς ἐν τῇ ἐρήμῳ, în *Vulgata*: „mores eorum sustinuit in deserto"[6]. Verbul de tradus era gr. τροποφορέω 'supporter le caractère de quelqu'un, se plier à ses habitudes'. În loc de aceasta, se pare că autorii BB identifică aici, în mod greşit, elementele compusului. Judecînd după soluţia lor, se pare că au descompus forma în τρόπαιον 'trophée', substantiv care făcea parte dintr-o familie lexicală ce se referea la victoria repurtată în confruntări armate, şi φορέω 'porter ça et là'. Dincolo de lipsa unui dicţionar bine întocmit - deşi, mai degrabă, se pare că revizorii se bazau pe cunoştinţele de greacă pe care le aveau în memoria activă -, alături de alte situaţii, din aceeaşi categorie, dar şi din categorii diferite, în mod paradoxal, cazul acesta ilustrează libertatea revizorilor alături de forţa autorităţii textului revizuit care, pe alocuri, devine astfel doar consultat.

> Aproximativ în acelaşi fel, în secolul al XVI-lea, Coresi produce greşeli care, comparativ cu cele ale Bratului, aparţin unui nivel superior de cunoaştere, avînd anvergura dată de complexitatea lucrului la această revizie. În: „scoală-te dintru aşternutul său" (CB FA 9, 34), „scoală-te şi te întinde" (CP), adică „surge et sterne tibi", pentru Bratul, confuzia pleacă de la vsl. **постелꙗ**, care era un substantiv cu sensul 'στρωμνή, lectus', 'στρῶμα, stratum'. Revizorul CP pare a fi fost nemulţumit cu această traducere şi, înţelegînd că este vorba despre un verb, a tradus astfel gr. στρῶσις, însă cu reflexivul în acuzativ, textul grecesc conţinînd pronumele în dativ σεαυτῷ, de unde şi diferenţa. Cu toate acestea, greşeala se datoreşte neînţelegerii sensului frazei.

1.3.6. Aceeaşi urmare a textului străin poate conduce uneori la apariţia în limba în care se traduce a unor structuri şi sintagme incompatibile cu sistemul în care acestea rezultă. Datorită concepţiei de la baza sa, care are ca una dintre consecinţe apariţia din abundenţă a calcurilor, probabil că BB oferă cele mai numeroase astfel de exemple: „Şi pre-mpăratul Gheii l-au spînzurat pre un *lemnu geamăn* şi era pre lemnu pînă la vreame de sară (...)" (*Iosua*, 8, 29). Sintagma în discuţie apare în textul grecesc sub forma: ξύλον διδύμου, ceea ce ar însemna 'copac al cărui trunchi se bifurcă'. Traducerea românească apare ca fiind fidelă, dar aici calea nu este cea adecvată, deci nu merita făcut acest efort întrucît rezultatul în limba română, o forma identică, nu se constituie într-un echivalent de sens acceptabil.

1.3.7. În aceeaşi categorie intră şi următoarele două exemple. În primul, textele româneşti ajung să cunoască o sintagmă, foarte probabil greu comprehensibilă în epocă: „Şi tămîia preste ceale înalte, şi preste

[6] CB şi CP prezintă verbul *a hrăni*, redînd vsl. **прѣпитати**. Versiunile slavone ale secolului al XVI-lea confundă, probabil, verbul din textul grecesc cu τροφέυω 'nourrir', confuzie permisă, chiar stimulată, de context.

BDD-B2-08 © 2005 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.9.171 (2026-09-12 05:13:54 UTC)

cerdacuri, şi dedesuptul a tot *lemnul des*" (BB, *2Paralip.*, 28, 4), unde se redă gr: ξύλου ἀλσώδους, faţă de „arbre vert" (Segond); „arbre verdoynat" (B.Jer.), versiuni în care traducerea se împlineşte.

1.3.8. În cel de-al doilea exemplu apare *desiş*, în următoarele situaţii: „Să nu sădeşti ţie *desiş* tot lemnul lîngă jîrtăvnicul Domnului Dumnezăului tău să nu faci ţie" (BB, *Deut.*, 16, 21) (B.Ort. *dumbravă*), adică: „Non plantabis lucrum, et omnem arborem iuxta altare Domini Dei statuam" (*Vulgata*); „Şi au făcut fiii lui Israíl răul înaintea Domnului şi au uitat pre Domnul Dumnezeul lor şi au slujit valimii şi *desişurilor*" (*Jud.*, 3, 7), adică: „Feceruntque malum in conspectu Domini, et obliti sunt Dei sui, servientes Baalim et Astaroth"; „Greşit-am căci am lăsat pre Domnul şi am slujit la Vaalimi şi *desişurilor*" (BB, *1Împ.*, 12, 10), adică: „Peccavimus, quia dereliquimus Dominum, et servivimus Baalim et Astaroth". În textul grecesc, pe respectiva poziţie stă forma ἅλσος 'bois (sacrée); 'tout emplacement consacré, même sans arbres, enceinte sacrée'. Gr. ἀλσώδης avea sensurile 'boisé; qui croit dans les bois'. Acest termen redă ebr. *ascherim* 'idoli' care se referă de obicei la statuetele închinate Astartei. Este de crezut că, fără explicaţii suplimentare, cititorul reuşea să înţeleagă despre ce este vorba. Altminteri, *desiş* s-a încărcat, prin calc semantic, cu încă un sens.

1.3.9. Pentru exemplul următor, nu se poate spune în mod tranşant că ar fi vorba despre o greşeală, chiar dacă este foarte probabil ca lucrurile să se prezinte astfel. Cazul, însă, foloseşte la a sesiza felul în care experienţa traducătorilor îi ajuta pe aceştia în a rezolva (chiar dacă, uneori, cu mai puţin succes) dificultăţile date de exerciţiul redus al limbii române în direcţia formării ei ca limbă deschisă reformulării şi înţelegerii spiritualităţilor generate de alte limbi. În astfel de cazuri, calcul şi inovaţia semantică par a rezolva, cel puţin pentru moment, problemele traducătorului. Rămîn cele ale textului deoarece soluţiile nu mereu sînt satisfăcătoare. PO, sub *Ex.*, 3, 7, prezintă: „vădzut-am *călcătura* oamenilor miei în Eghipet şi strigatul lor (...)", echivalare nepotrivită a magh. *nyomorusagat*. În Segond apare: *souffrance*, în B. magh.: *nyomorúságát*, în textul latin: *afflictionem*, în cel grecesc: τὴν κάκωσιν. Rădăcina termenului folosit în versiunea maghiară este *nyomás* 'apăsare, presiune, copleşire', derivatele putînd forma cuvinte care, pe această bază şi păstrînd nucleul de sens, să aibă variate sensuri, care, însă, doar precizează felul în care se îngustează sfera nucleului semantic: *nyomasztó* 'apăsător, presant'; *nyomban* 'numaidecît, îndată'; *nyomat* 'stampă, imprimare, tipăritură'; *nyomdok* 'urmă'; *nyomó* 'apăsător, buton'; *nyomos* 'întemeiat, temeinic'; *nyomozás* 'urmărire, investigaţie'; *nyomul* 'a se înghesui, a înainta'; *nyomor* 'mizerie, sărăcie'; *nyomorult* 'nenorocit, mizerabil, calic, prăpădit'; *nyomorúság* 'mizerie, sărăcie' (de asemenea sub v. 9, 17; 4, 31).

Traducătorul maghiar utilizează în mod corect termenul. Traducătorul român, însă, traduce rădăcina, apoi redă intuitiv, încercînd să polisemantizeze astfel cuvîntul, de fapt să-l plieze nevoilor sale. Cu toate acestea, nu este exclus să avem a face cu o încercare de calc semantic.

1.3.10. Aceeaşi pare a fi situaţia şi sub *Ex.*, 32, 25: „Deaca vădzu Moisi că nărodul *fu prădat*, că Aaron *prădase* ei pre ruşinea lor între aleaneşii săi (...)" (PO), în textul maghiar: „Mikor Moses latta volna, hogy à nép meg *fosztatot* (Mert Aaron meg *fosztotta* vala öket szegyenségkre, az ö ellenségec közet) (...)". În textul grecesc secvenţa este: καὶ ἰδὼν Μωυσῆς τὸν λαὸν ὅτι διεσκέδασται (διεσκέδασε γὰρ αὐτοὺς Ααρων ἐπίχαρμα τοῖς ὑπεναντίοις αὐτῶν), formele greceşti subliniate redînd cu putere ideea de dispersie, de răspîndire haotică.

Aceasta pare a fi o cale reuşită pentru a semnifica ruina spirituală şi sufletească înaintea căreia s-a aflat Moise coborînd de pe munte. După toate eforturile şi caznele prin care nu doar Moise, ci şi poporul său trecuseră, totul se năruie şi se spulberă în urma unui singur gest indisciplinat al unui neam ce încă nu cunoştea autostăpînirea şi nu se căznise suficient pe drumul de la instincte către principii. Ideea de redat era că poporul ajunsese în stare de haos, iar Aaron contribuise şi permisese prin acceptul său la această situaţie, în plus, totul spre ruşinea poporului în faţa duşmanilor săi[7].

[7] Este una dintre acele întîmplări semnificative care arată contrastul, uman în fond, dintre forţa luminii şi a întunericului prin care Israel mereu trece (tăria unui popor monoteist între popoare idolatre, slăbiciunea aceluiaşi popor care, deseori, cade pradă idolatriei). Întrucît Legea nu decurge din tendinţele naturale şi din ideile poporului, ci este doar creuzetul în care treptat se formează spiritul şi ideile poporului şi se reformează tendinţele acestuia, aplecarea către idolatrie şi politeism va ieşi la iveală periodic (chiar şi sub forma exceselor inverse). Dintr-o anumită perspectivă, istoria poporului evreu este o istoria rafinării. După gestul lui Cain, prin naşterea lui Set, apoi întîmplarea cu cei trei fii ai lui Noe, apoi trecerea în prim plan a lui Iacov, a unora dintre fiii săi, toate întîmplările din vremea lui Moise etc. nu reprezintă altceva decît motive şi efecte ale unor separări care vor conduce la alegere şi rafinare. Rămîne lumina ca o constantă întrucît, spre deosebire de alte popoare, revenirea din idolatrie se făcea la aceeaşi religie şi, mai ales, deoarece Moise, eroul civilizator prin excelenţă, cel care a avut tăria absolută de a reuşi singur, doar cu Legea lui Dumnezeu, i-a făcut să înţeleagă că Legea este una morală şi practică, deopotrivă, deoarece caută justiţia lui Dumnezeu, pentru a o înţelege şi aplica, iar omul, creaţie a lui Dumnezeu, nu a fost creat pentru sine ci pentru acelaşi Dumnezeu. Vezi şi **3.2.7**.

BDD-B2-08 © 2005 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.9.171 (2026-09-12 05:13:54 UTC)

Dacă nu cumva, într-un mod care se repetă[8], nu este vorba despre o confuzie între verbele magh. *foszt, -ottam, -ott* 'a scărmăna, a desface' şi *fosztogat* 'a prăda, a jefui', atunci traducătorul român aduc în română un uz caracteristic limbii maghiare, unde corepondentul verbului românesc *a prăda* este utilizat din plin aşa cum apare în PO. De altfel, este posibil ca această situaţie să fi fost facilitată de aceea că s-a putut interpreta că gestul lui Aaron, care a făcut un idol din aur, era echivalent cu o înşelăciune, contribuabilii dînd aurul degeaba, întreg poporul fiind înşelat în momentul în care a venerat o astfel de creaţie a omului. Totodată, însă, este posibil ca, fără a se greşi verbul de tradus, *a prăda* să fi fost folosit pentru că acest proces implică şi ideea de 'dispersie, dezorientare, deposedare spirituală, sufletească'. Datorită posibilităţii ridicate de confuzie a celor două verbe maghiare, precum şi a existenţei a numeroase astfel de situaţii, rămîne, totuşi, dificil de acceptat această din urmă ipoteză. De multe ori traducătorii ne procură dovada că, pe anumite porţiuni, sistemul lingvistic şi uzul din limba de tradus erau insuficient stăpînite. Pe de altă parte, de multe ori, traducătorii erau siliţi să caute în propria limbă ceea ce nu exista, de aceea prelucrau cum puteau materialul pe care îl aveau, orientîndu-se mai curînd după modelul străin şi mai puţin după resursele actualizate ale propriei limbi. Faptul acesta este lesne de observat în cazul în care textul de tradus prezintă uzuri metaforice, sensuri figurate ori speciale, echivocuri etc. Ultima ipoteză a fost totuşi menţionată, întrucît aceiaşi traducători dovedesc uneori că s-au descurcat în faţa unor astfel de probleme, că au înţeles spiritul în care este construit textul de tradus, că au deprins tehnicile de construcţie ale unui text echivalent în limbile lor şi că pot utiliza resursele limbii-ţintă în acea direcţie (uneori chiar în locuri în care în textul de tradus nu există astfel de situaţii ori de construcţii). Cazul este deosebit de interesant, chiar dacă avem a face cu o greşeală, el fiind unul care ne permite să pătrundem în adîncimea nivelurilor la care limba se plămădeşte.

1.3.11. Diferite forme de neînţelegere a textului generează în actul traducerii dorinţa de a-l urma pe acesta îndeaproape sau, uneori, urmarea prea fidelă a texului tradus generează o anume obscuritate la nivel semantic. În unele cazuri, scrupulozitatea poate conduce la apariţia unor modalităţi de exprimare ce nu puteau fi viabile ca modele pentru limba română. Rezultatul (uneori şi cauza) acestor calcuri de sintaxă şi de topică poate fi neînţelegerea textului, care devine obscur pentru cititor. În „Fă noao Dumnezei *de ceia ce mearge-vor naintea noastră*" (CB, FA 7, 40), în CP: „(...) *cei ce nainte mearge-vor înaintea noastră*", era de redat 'qui praecedant nos", în textul grecesc: οἳ προπορεύσανται ἡμῶν, în cel slavon: **иже прѣд идет прѣд намы**. Conceptul 'antemergător' este înţeles, probabil, de ambii traducători numai că autorul CP, mai scrupulos, traduce cuvînt cu cuvînt ceea ce apare în textul slavon (poate direct de acolo, poate preluînd dintr-o versiune anterioară, cum ar fi CV), ceea ce, în esenţă, generează o traducere greşită.

1.4. Nu foarte numeroase, în general, dar foarte puternice şi sugestive sînt acele situaţii în care imixtiunile traducătorilor, dar, mai cu seamă, ale revizorilor în text, produc felurite efecte la nivelul rezultatelor, mai mult sau mai puţin benefice traducerilor. Cazurile sînt importante nu atît prin efectele lor, cît prin afirmarea plenară şi directă a eliberării conştiente a revizorilor de sub presiunile modelului cultural, fapt produs cu scopul implicit de a oferi o traducere compatibilă cu cerinţele limbii române şi cu necesităţile ce decurg de aici şi se manifestă la nivelul publicului beneficiar.

1.4.1. Voinţa NTB de a oferi totul cititorului poate genera exagerări care, în mod uşor de înţeles, poartă pandantul rezultatelor opuse celor care animă iniţial actul traducerii. În felul acesta, dorinţa de a lămuri textul poate avea ca rezultat interpretarea exagerată a acestuia. În exemplul următor se constată că acest comportament lipseşte sau este sporadic aplicat în BB (mai cu seamă cînd este implicat un termen de origine greacă, pe care româna îl deţinea), de asemenea, în CB (deoarece româna deţinea termenul, iar traducerea nu avea de suferit astfel). NTB, însă, în dorinţa de a oferi o traducere românească, uneori, ajunge să atingă limite delicate. Astfel se petrec lucrurile în traducerile: „afla *dragoste*" (NTB, FA 7, 46), *bunătate* (CB, CP), „află *har*" (BB), în text: εὗρεν χάριν, caz în care rezultatul din NTB decurge dintr-o interpretare care indică faptul că învăţaţii transilvăneni îşi asumaseră adaptarea traducerii la limba română. Versiunile CB şi CP urmează vsl. **благодатъ** 'χάρις, gratia'.

1.4.2. Sînt situaţii în care tocmai urmarea textului de tradus conferă garanţia că traducerea este corectă. Dacă traducerea încearcă, în astfel de situaţii, să-şi croiască un drum propriu, nereuşita este aproape garantată. Sub *Ex.*, 1, 19, PO prezintă: „nu sînt aşa evreianele cumu-s muierile eghiptiiane, că iale au mîndrie de-a moşirea şi mainte de ce venim la iale nasc". Faţă de acesta, BB prezintă: „«Nu-s ca muierile eghipetului ovreaicile, pentru că nascu mai nainte de cum a întra cătră dînsele moaşele;» şi năştea" ceea ce urmează cu fidelitate textului grecesc: Οὐχ ὡς αἱ γυναῖκες αἱ αἰγύπτιαι αἱ Ἑβραῖαι τίκτουσιν· τικτουσι γὰρ πρὸ τοῦ ἐλθεῖν πρὸς αὐτας τὰς μαίας, καὶ ἔτικτον. Pe lîngă faptul că acest verset prezintă o diferenţă

[8] Vezi şi PO, *Gen.*, 42, 36: „Zise, derept aceaia, Iacov, tatăl lor: «Prădatu-m-aţi de cătră feciorii miei. Iosif nu-şi e, Simion încă nu-i acasa, şi pre Veniamin încă vreţi să-l duceţi»". Vezi şi PO, *Gen.*, 43, 14.

BDD-B2-08 © 2005 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.9.171 (2026-09-12 05:13:54 UTC)

formală faţă de corespondentul său din BB, ceea ce surprinde este utilizarea în acea poziţie a subst. *mîndrie*. Compararea textului grecesc cu cel maghiar arată că diferenţele dintre cele două sînt date de alte cauze decît cele obişnuite. Mai mult decît textul grecesc, dă de bănuit textul latin: „Non sunt Hebraeae sicut Aegyptiae mulieres: ipsae enim obstetricandi habent scientiam, et priusquam veniamus ad eas, pariunt". Alături de faptul că textul latin diferă sub aspect formal de cel grecesc - ceea ce întăreşte ipoteza că acesta era un punct slab al textului sau că se produseseră unele prelucrări în acest loc -, devine evident faptul că ambele texte, grecesc şi latin, încearcă să eufemizeze o exprimare.

> Privind lucrurile din perspectivă hermeneutică, este dificil de crezut că nişte moaşe, aduse înaintea faraonului pentru a da socoteală de faptul că nu duseseră la bun sfîrşit porunca sa, ar fi fost atît de temerare şi lipsite de raţiune încît să-l înfrunte în mod inutil pe acesta, vorbind în mod deschis dispreţuitor la adresa femeilor egiptene şi laudativ la adresa celor din neamul robit; după care să fie lăsate libere, poporul evreu să le construiască case şi să le cinstească apoi, şi asta sub ochii egiptenilor.

Textul ebraic devine astfel singurul în măsură să lumineze lucrurile. Aici femeile evreice sînt caraterizate prin כִּי־חָיוֹת הֵנָּה. Ceea ce apare în textul ebraic corespunde foarte bine cu ceea ce găsim în textele maghiare, spre exemplu. Textul de la baza PO, neurmat cu maximă fidelitate, după cum se va vedea, prezintă: „A Sido aszszonyálatoc nem olyãac, mint az Egiptusbeliec, mert vastagoc (...)", adică 'femeile evreice nu sînt precum cele egiptene, (că)ci sînt *viguroase*'. Versiunea maghiară modernă prezintă, credem, traducerea optimă, care surprinde întocmai ideea care era de redat. Termenul subliniat este înlocuit în B.magh. prin *életerősek*, ceea ce înseamnă 'vitalitate' 'forţă, capacitate de a trăi, cu tot ceea ce implică viaţa'. De data aceasta, afrontul la adresa egiptencelor ar fi fost mai mare, dar atît de interpretabil încît rămîne deosebit de subtil. Considerînd că ideea de redat era aceasta, forma sub care a fost lansată, şi care se observă mai sus, era ceva mai crudă. O soluţie pe deplin satisfăcătoare a fost imposibil de găsit, de aceea traducerile vechi şi moderne nu o prezintă. Fiind greu de îndeplinit toate condiţiile impuse de textul ebraic în ansamblu (ca exprimare, ca sens şi sugestii), probabil că aceea utilizată în vechea traducere maghiară, în unele texte germane şi englezeşti este cea mai apropiată de textul ebraic. Rămîn greu de neacceptat soluţiile eufemizante din textele grecesc şi latin. Deşi pare a fi foarte crudă, soluţia care apare într-o traducere românească făcută direct din ebraică: „femeile ovreeşti nu sînt ca Egiptencile, ci ele sînt ca nişte fiare, înainte de vine moaşa la dînsele, au şi născut"[9], forma de mai sus se datorează traducătorului felului în care textul ebraic a putut constrînge. Este de mare importanţă faptul că segmentul acesta de text este caracteristic Elohistului, particularizat prin rigurozitate, stil sobru, sever, o mentalitate tradiţionalistă, proprie mediului profetic, o expresie directă, uneori esoterizantă, dar nu eufemizantă. Mai mult, aceasta este soluţia rabinică, ceea ce, din punctul nostru de vedere, este de natură să confere maximum de credit traducerii. Interesante sînt comentariile pe care această soluţie le poate isca[10].

Traducerile care nu sînt fidele textului ebraic pierd soluţia rabinică, în fapt nu o interpretare în adevăratul înţeles al cuvîntului, ci o cheie reală de înţelegere a versetului, singura prin care se revelă adevărul şi sensurile profunde ale versetului. Moaşele îi indică faraonului superioritatea neamului lor într-un mod cît se poate de subtil (dintre cei prezenţi, toţi cei care vor înţelege ceea ce ele spun vor rămîne înfricoşaţi pe moment şi nu vor îndrăzni să facă ceva rău moaşelor, cei care nu vor înţelege, vor lua cuvintele în sens literal - precum traducătorii şi majoritatea interpreţilor textului biblic) şi prin afirmarea unei relaţii intime cu ordinea Universului. Date fiind valorile semantice ale termenilor cu care cuvîntul ebraic din text a fost echivalat, precum şi datorită concepţiilor referitoare la relaţia animal-om, ceea ce spun moaşele a putut părea a fi 'evreicile sînt ca nişte biete animale şi, datorită robusteţii lor îşi aduc puii pe lume precum acestea, fără a avea nevoie de ajutor uman'. În realitate, ceea ce spun moaşele are un cu totul alt sens, pe care numai lectura textului în cheie rabinică îl poate dezvălui. Moaşele spun că 'evreicile au calitatea de a naşte firesc, aşa cum Dumnezeu o rînduit acest proces, neavînd nevoie de ajutor extern'. De fapt, ele afirmă relaţia intimă a neamului evreu cu natura, cu Universul şi cu Divinitatea. Moaşele spun că neamul evreilor nu este unul de rang secundar, perpetuarea sa nu este un proces asistat, care să aibă nevoie de ajutor pentru a se produce. Dimpotrivă, nefiind nicicum peiorativ, termenul חיות *chaiot*, 'bestie, fiară' se referă la primordialitatea (în

[9] Vezi Jacques I. Moscovici, *Exodus şi Leviticus*, Ploesci, 1900.

[10] Comentariul prilejuit de versetul 19 din ediţia bibliei comentate de Menochius (vezi *Bibliografia*) este următorul: „*Obstetricandi habent scientiam*. Hebraice est חיות *chaiot*, quod vivaces, vel vivificantes significat. Sensus est: ipsae sunt solertes, vivaci et sagaci ingenio, ideoque obstetricandi habent scientiam. Vel, ipsae vivaces, et vedetae sunt, et antequam obstetrix adsit, foetum edunt vividum et validum; vel, ipsae sunt vivificatrices, scientes scilicet partum vivum educere. Nec displicet quorumdam rabbinorum explicatio, qui interepretantur: Ipsae similes sunt bestiis, quae dum pariunt non egent obstetricius. Sic potuerunt loqui obstetrices, odium et despectum Hebraeorum simulantes, et illum, beneficio quod in illas conferebant, praetexentes. *Chaiot* bestias significat."

BDD-B2-08 © 2005 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.9.171 (2026-09-12 05:13:54 UTC)

sensul cel mai elevat şi mai onorant), consubstanţialitatea cu esenţele naturii şi ale Universului, forţa vitală cea mai pură, derivată direct din actul divin creator.

De aceea considerăm că o soluţie precum cea din textul maghiar reuşeşte să sugereze şi să redea în modul cel mai clar şi mai fidel sensul care era de redat, fără a falsifica forma. În fapt, traducerile greacă şi latină sînt, în acest punct, mai degrabă nişte interpretări făcute în funcţie de realităţile sociale, de mentalitatea şi uzurile lingvistice din cele două lumi în care se traducea (ceea care, în sine, nu este de natură să distorsioneze textul), dar fără a ţine seamă, fără a păstra relaţia necesară cu textul ebraic, fără a urma sensurile profunde şi reale ale respectivului segment de text ebraic. Astfel de situaţii rezultă din reinterpretarea textului prin prisma unor filosofii diferite, prin adecvarea acestuia la realităţi diferite ori modificate, conforme cu cele din culturile în care se traduce, dar neconforme celor din spiritualităţile de la care se traduce.

> Un caz de resemantizare a aceluiaşi cuvînt, care capătă, prin traducere, o nouă notă de conţinut apare în: „Muierile încă care era *mîndre* cu mînule torcea (...)" (PO, *Ex.*, 35, 25) (magh. *bölchec* 'înţelept, chibzuit, prevăzător, filosof'), unde ideea de redat era 'îndemînatic, dotat, măiestru, iscusit'. În vechea română *mîndru* nu avea printre sensurile sale pe acela de 'în-de-mînare', de 'capacitate ridicată şi abilitate în a executa un meşteşug', 'meşteşugar dăruit de Dumnezeu, ager la minte, îndemînatic, capabil să înţeleagă să conceapă şi să făurească', dar asocierea cu 'iscusit' nu este deplasată, dată fiind comunitatea dintre cele două sfere semantice atunci cînd este vorba despre calităţile intelectuale ale cuiva, abia *dibaci* îndepărtîndu-se oarecum de *mîndru*. În acest caz (care, de altfel, nu este singular în PO), dacă nu este vorba despre o echivalare mecanică[11], ar putea fi vorba despre o încercare de calc semantic, după termenul maghiar. În sprijinul acestei valori a termenului în PO vin şi alte situaţii. Astfel, sub *Ex*., 35, 10, unde este vorba despre construcţia Cortului şi a Arcei Legămîntului, făcîndu-se apel la meşteri, se spune: „Şi cine e dentre voi *mîndru* să vine şi să facă acealea ce Domnul au poruncit". De asemenea sub *Ex*., 35, 31-33, apare: „Şi l-au împlut cu Duhul lu Domnedzeu, cum *mîndru*, înţelegătoriu şi ştiutoriu să fie, Întru toată măiestriia a lucra den aur, argint şi den arame, Pietri a scobi şi a le încheia, leamne cu măiestrie a ciopli şi a face tot fealiul de lucru". Deşi, precum se poate şi de mai sus vedea, se utilizează şi termenul *măiestrie*, mai potrivit pentru a reda ideea 'îndemînare, abilitate, capacitate de a executa o activitate manuală care poate îmbina şi apoi transforma utilul în artistic', pe de o parte nu se poate cere prea multă specializare şi nuanţare termenilor pe care limba îi avea la dispoziţie, pe de altă parte, se pot constata diferenţe între mărimea sferelor termenilor utilizaţi[12]. (vezi şi *Ex*., 28, 3, unde este vorba despre „cei înţelepţi la cuget" şi care sînt chemaţi să-i facă „veşmintele lui Aaron"; apoi, în *Ex*., 31, 3-4, unde Vesaleel este „împlut cu duhul lu Dumnedzeu, cu mîndrie, înţelepciune, cunoştinţă şi cu toată măestriia"[13], de asemenea, tot în PO, *Gen*., 41, 39, unde, după ce Iosif tălmăceşte visele Faraonului şi îi face acestuia recomandări spre aprovizionare, Faraonul consideră că cel mai potrivit pentru a organiza, a conduce şi a exploata noua institutie este cel care a gîndit-o şi îl numeşte pe Iosif „înţelept şi mîndru" (în magh. „eszess es bölch").
>
> Chiar dacă în exemplele de mai sus este vorba despre obiecte situate în ordinea sacralităţii, a căror realizare conform indicaţiilor divine nu putea fi lăsată la îndemîna unor simpli meşteri, rămîne o realitate faptul că, în concepţia ebraică, înţelepciunea ca trăsătură are o puternică componentă practică, meşteşugarul fiind nu doar îndemînatic şi iscusit, ci şi înţelept[14].

---

[11] După cum se poate constata din analiza multor situaţii care apar în vechile texte româneşti (astfel de exemple apar şi în prezenta lucrare), adeseori, traducătorul confruntat cu un termen străin ce avea mai multe sensuri, cărora le corespundeau în română mai multe cuvinte, utiliza în traducere acel termen românesc care echivala sensul de bază sau pe cel mai puternic, al respectivului cuvînt străin. Un astfel de exemplu apare sub *Ex*., 19, 2, unde lat. „castamentati sunt in eodum loco", tradus în maghiară prin „tabort iaranac ot". Neînţelegînd exact despre ce este vorba, traducătorul PO va echivala prin: „îmblară tabăra acolo". Aceasta este una dintre acele situaţii în care este dificil de spus cu certitudine că traducerea ar fi greşită. Cu toate acestea, valoarea termenului *iaranac* din textul maghiar este echivalentă cu cea a verbului din textul latin, dar împreună numai împreună cu subst. *tabort*, fiind vorba despre 'aşezarea unei tabere militare'. Fireasca deosebire se referă la aceea că procesul este conceput şi exprimat cu mijloacele limbii maghiare. Verbul magh. *jár*, derivatele sale, precum şi celelalte cuvinte din familia sa cunosc numeroase contexte, sintagme şi expresii în care apar, cu diferite grade de specializare, în multe dintre acestea fiind vorba despre expresii idiomatice. După cîteva sute de ani, B.Magh., spre exemplu, utilizează, în acelaşi loc, sintagma „Táborukat (...) ütöttek", care tradusă în acelaşi fel în care s-a procedat în PO, ar genera structura *„bătură tabără".

[12] În ceea ce priveşte primul aspect, limba română tocmai se exersa în a urma diferenţele, uneori fine, alteori necaracteristice limbii române, pe care textul biblic le avea. În ceea ce priveşte cel de-al doilea aspect, seriile sinonimice care apar în textele româneşti, fără a avea corespondenţi în textele străine de tradus, aveau, uneori, tocmai rolul de a încerca să acopere nevoile semantice ale textului.

[13] Vezi şi PO *Ex*., 35, 31.

[14] În spiritualitatea ebraică virtuţile intelectuale sînt preponderent practice. Înţelepciunea este arta succesului, a reuşitei obţinute prin urmarea întocmai a unui plan bine întocmit. Este nevoie, aşadar, de un plan bine gîndit, coerent articulat, care să prevadă tot felul de posibilităţi, ceea ce înseamnă că acela care întocmeşte planul are capacităţi intelectuale ridicate. Totodată, însă, pasul următor este decisiv: aplicarea planului. Acest pas nu necesită doar procesele de ordin

BDD-B2-08 © 2005 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.9.171 (2026-09-12 05:13:54 UTC)

> Pe de altă parte, deşi nu putem nega vechilor traducători şi limbii române capacitatea de a face distincţii fine, cel puţin uneori, nici nu trebuie operate analize ca şi cum atît traducătorii cît şi limba română ar fi funcţionat mereu la cotele maxime (pe care doar rareori le atingeau). În primul cap al *Exodului* din PO, în versetul 10 noul Faraon spune: „Veniţi cu mîndrie să-i călcăm pre ei (…)". De data aceasta, textul maghiar prezintă forma *ockal*, aceasta mult mai potrivită pentru a reda ideea 'înţelepciune practică' decît cea utilizată în rest (*bölcs*).

Din această ultimă perspectivă, se poate considera că traducătorul PO a înţeles şi, în consecinţă, a vrut se traducă 'femeile evreice nu sînt precum cele egiptene, (că)ci au ştiinţa şi capacitatea de a naşte fără ajutorul moaşei'.

1.5. Categoria care urmează este de grad subordonat oarecum celei precedente, înglobînd acele situaţii în care traducătorul sau revizorul, întîmpinînd felurite probleme dificile, a încercat să le rezolve conform datelor pe care le avea, fără a proba recursul la alte texte, decît în sensul consultării acestora, dar nu şi al însuşirii soluţiilor de acolo. Şi în acest fel, se exercită un proces de eliberare a scriptorilor români de diferitele modele, interne sau externe, rolul acestora rămînînd doar unul consultativ, cel mult orientativ, nicicum unul de model urmat cu obedienţă. Chiar dacă situaţiile care urmează nu sînt foarte numeroase, ele fiind aproape copleşite de situaţiile în care modelul este urmat cu mai multă sau mai puţină stricteţe, simpla prezenţă şi a unor astfel de situaţii rămîne sugestivă şi relevantă în ceea ce priveşte mentalitatea în schimbare a traducătorilor şi revizorilor, importanţa crescută acordată necesităţilor limbii române şi cerinţelor receptorului.

1.5.1. Sub FA 19, 13 apare o situaţie precum: „unii de ceia ce *schitociia-se* ovreai descîntători" (CB)[15], termen pentru care CV prezintă *se nevoiia*, iar CP *se ticăiia*. În NTB şi BB apare: „unii den ceia ce îmbla împregiur, jidovi fărmăcători", respectiv: „oarecarii den jidovi cei ce umbla împrejur jurători". Pe baza comparării acestor texte, precum şi a situaţiei din alte traduceri: „quelques exorcistes juifs ambulants" (Segond, B.Jer.), „A vándorlo zsido ördögűzők" (B.magh.), „unii dintre iudeii care cutreerau lumea" (B.Ort.), „cîţiva exorcişti iudei în treacăt au încercat" (N.T.Cath.), „Then some of the itinerant Jewish exorcists" (N.T.engl.), Ἐπεχείρησαν δὲ τινες καὶ τῶν περιερχομένων Ἰουδαίων ἐξορκιστῶν, se observă că este vorba despre nişte exorcişti iudei itineranţi. Faţă de soluţiile acceptabile din NTB şi BB, situaţia textelor secolului al XVI-lea este ceva mai complexă. Lipsit de posibilitatea de a crea sau utiliza o formă cunoscută cititorului, Bratul va împrumuta cuvîntul. Este foarte posibil şi ca preotul să nu fi înţeles nicicum termenul din textul slavon şi să fi trecut astfel peste el, caz în care a extins neînţelegerea la cititor. Împrumutarea termenului slavon (**скытати сѧ** 'περιφέρεσθα, vagari') nu semnifică nicicum că acesta era cunoscut cititorului (nu mai mult decît lui Bratul însuşi) şi nici măcar că, înţelegînd despre ce este vorba, Bratul nu a găsit în limbă un termen propriu, care să redea respectivul sens; împrumutarea termenului în CB arată că traducătorul nu a înţeles termenul slav şi, prin împrumut, a evitat o greşeală aproape sigură.

Referitor la situaţia din CV şi CP, în primul rînd trebuie subliniat că aici se asumă răspunderea descifrării sensului încifrat de textul străin, ceea ce poate da de bănuit că, cel puţin autorii CV aveau, în legătură cu conţinutul segmentului, unele certitudini pe care le considerau întemeiate. CV pare a proceda ca o revizie care nu ţine să se îndepărteze prea mult de la textul revizuit, dar are în vedere cititorul. Nu se poate spune că *a se nevoi* este greşit. Centrarea pe trăsătura [dificultate (în a-şi agonisi traiul)], cu omisiunea specificaţiei [ambulant] constituie cel mult o forţare, operată, probabil, în procesul de traducere, pîndit de imperfecţiune şi greşeală. După cum se prezintă, în acest punct, CP apare ca revizie a unui text precum CV.

Faţă de textul slavon sau grecesc, CP nu prezintă apropieri, nici măcar privit ca abatere. Privind la CV, însă, *a se tică*i, din CP, apare ca sinonim parţial al vb. *a se nevoi*. Precum în alte cazuri din CP, şi precum în cazul textelor care sînt revizii prin excelenţă, aici se utilizează un sinonim care dă o notă de originalitate textului, conferă o oarecare individualitate şi justificare versiunii şi, eventual, relaţionează textul cu zona căreia i se adresează, prin utilizarea de substanţă lexicală de provenienţă accentuat slavă. Astfel, soluţia din CP este o deviaţie ce urmează celei din CV, care, în acest segment, reprezintă punctul fix şi de plecare al CP. Avînd în vedere că soluţia din CV era deja uşor forţată, accentuarea în continuare a notei [dificultate] cu îndepărtarea nuanţei [(în a-şi agonisi traiul)] - căci este aproape metaforică utilizarea lui *a se tică* în acest

---

cogitaţional, ci şi abilităţi de ordin practic, experienţă asimilată, voinţă, supleţe în gîndire şi în acţiune, instincte bine adaptate la realitate. Conducătorii, în general, sînt cei care trebuie să aibe neapărat o astfel de înţelepciune, în parte nativă dar care, în cazuri excepţionale, poate fi dobîndită şi pe alte căi decît cele supuse timpului: „Iosue vero filius Nun repletus est Spiritu sapientiae, quia Moyses posuit super eum manus suas. Et oboedierunt ei filii Israel, feceruntque sicut praecepit Dominus Moysi".

[15] Nu se pot spune prea multe asupra etimologiei în limba română a acestui cuvînt. DLR consemnează forma adjectivală *schitoci*[1], cu circulaţie în Transilvania şi Banat, utilizată cu referire la fiinţe umane şi avînd valori precum 'vioi, sprinţar, iute; fluşturatic, zvînturatic'; 'isteţ, deştept'. După cum se observă, sensurile acestea pot fi considerate, în general, pozitive. Sursa lexicografică citată derivă cuvîntul din srb. *skitač*.

BDD-B2-08 © 2005 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.9.171 (2026-09-12 05:13:54 UTC)

scop - constituie o exagerare care nu poate fi luată în calcul nici pe departe ca soluţie de traducere viabilă. Faţă de autorii CV, despre diacon, care a plecat de la un text de tipul CV, fără alte verificări în măsură să ofere sugestii în plus, nu se poate susţine că ar fi înţeles despre ce era vorba, preferînd să nu utilizeze un termen cunoscut cititorului român, probabil încărcat cu cine ştie ce valori nedorite în text[16].

1.5.2. Sugestivă în acest sens este situaţia din FA 12, 23, unde este vorba despre felul în care a murit Irod: „frămîntă elu" (CB), alături de „ucise-l el" (CP) în încercarea de traducere a vsl. **поразѝ є́гѡ**. În slavonă existau două verbe, **поразбити** 'frangere' şi **поразити** 'ferire, percutere', dar între ale căror rădăcini exista o relaţie foarte strînsă, ambele avînd largi porţiuni de suprapunere semantică indicînd 'dizolvarea, pulverizarea', aşadar fragmentarea urmată de disipare. Privind la termenul din textul grecesc, ἐπάταξεν, se observă că acesta susţine din plin direcţia pe care merge Bratul, care oferă o traducere fidelă, nu doar în raport cu textul slavon, ci şi dacă se face compararea cu ceea ce era de redat. Cuvîntul utilizat ar putea fi acceptat, mai ales dacă s-ar lămuri valoarea sa etimologică[17]. Important la Bratul, însă, este faptul că, prin elementul lexical ales, urmează în mod corect calea textului şi nu pierde acea nuanţă importantă, mai sus arătată. În plus, introducerea acestui cuvînt românesc în contextul respectiv nu produce pierderi de sens, dislocări în sistemul lexical al limbii române etc.

În alt plan, acela al concepţiei asupra traducerii, tipul acesta de acţiune indică limita rezonabilă pînă la care se poate asuma fidelitatea faţă de textul de tradus, avînd doar scopul de a aduce, în stare cît se poate de genuină, spiritul şi conţinutul textului de tradus în limba în care se traduce. Judecînd opţiunea lui Coresi, apoi cea a NTB: „îl bătu pre el" şi BB: „l-au lovit pre el", nu se poate ca aceste soluţii de traducere să nu fie acceptate, cu atît mai mult cu cît textul latin prezintă *percussit*. De aceea, unele precizări legate de contextul în discuţie devin necesare.

În text este vorba despre unul din momentele în care Irod a prigonit pe apostoli. Astfel, a fost ucis Iacob, fratele lui Ioan, iar Petru a fost întemniţat spre a fi, la rîndul său, ucis. Datorită prezenţei unui înger care îi îndrumă paşii, Petru va reuşi să iasă din temniţă, motiv pentru care Irod va tortura paznicii închisorii. Capul 12, însă, nu se încheie aici, cum era firesc, în următoarele patru versete fiind descrise două întîmplări din viaţa lui Irod, fără nici o legătură cu cursul FA, precum şi destinul final al lui Irod, concluzia şi morala pe care voia, de fapt, să le fixeze Luca în descendenţa acestor întîmplări. Al patrulea verset este în mod voit ambiguu. Irod moare mai tîrziu, iar nu în acel moment şi nu subit. El suferă de o boală cumplită, care îl macină descompunîndu-l treptat. În ordinea acestei stări se află şi precizarea care urmează şi conform căreia Irod a fost mîncat de viermi şi a murit. Autorul FA, Luca, sugerează că acea moarte este consecinţa faptelor sale şi provine de pe urma unei teribile lovituri, o lovitură ineluctabilă, fulgerătoare, aplicată cu hotărîre de către Dumnezeu, prin intermediul unui înger. Textul grecesc, însă, prin ἐπάταξεν, prezintă şi tipul de lovitură, cu caracteristicile şi consecinţele ei.

Revenind la cuvîntul utilizat în CB şi privind la etimoanele avansate pentru acesta, apare ca necesară şi binevenită o completare. Este foarte probabil ca preotul să fi utilizat vb. *frămînta* nu (doar) pentru valorile pe care le-am văzut mai sus. Este posibil ca acest caz să fie unul care să vină în sprijinul explicaţiei etimologice oferite de către A. Scriban. Cu alte cuvinte, am avea a face cu o primă atestare a valorii 'a fermenta, a putrezi' pentru rom. *a frămînta*.[18]

Este importantă studierea cazului de sub FA 12, 23, deoarece se pot aici observa, mai uşor decît în alte locuri, unele tipare comportamentale cărora le este supus atît traducătorul, ori revizorul, cît şi cel care studiază comparativ traducerile. Sînt situaţii, precum aceasta, în care traducătorul sau revizorul are atît posibilitatea de a oferi o traducere fidelă textului tradus, cît şi de a face o echivalare uşor reducţionistă. Practic, Bratul a redat în limba română, cît se poate de direct, ceea ce a întîlnit în textul slavon. Textul latin, precum şi celelalte texte româneşti cu care s-a exemplificat, alte texte (B.magh., Segond, N.T.engl.) par a fi făcut acelaşi lucru, după care au mai procedat la o operaţie: termenului rezultat i-au găsit un echivalent care

[16] Greşeala din CP este sesizată şi considerată ca atare şi de către O. Densusianu, în *Istoria* II, p. 308 (vezi, şi *ibid*. p. 339).

[17] Rom. *a frămînta* a beneficiat din partea istoricilor limbii de două soluţii, în ceea ce priveşte etimologia sa. Pe de o parte, S. Puşcariu, în PEW sv. *frămînt*, susţine proveniența acestuia din etimonul lat. *fermentare*. Alături de acesta se situează şi A. Ciorănescu, autor care speculează latura semantică a termenului discutat şi a posibilelor etimoane. A. Scriban, după ce derivă rom. *fragmenta* din lat *fragmentare*, sv. *frămînt*, dă etimonul *fermentare*, precizînd „mai degrabă de cît de la *fragmentare*". Şi acest autor dă explicaţii care se sprijină pe aspectul semantic. TRDW susţine acelaşi etimon. Celălalt etimon, lat. **fragmentare*, este avut în vedere în CDDE şi în DA. Alături de argumenul fonetic, unul care explică mai bine evoluţia şi rezultatul în cauză, cele două lucrări lexicografice utilizează şi explicaţia semantică, una care nu este potrivnică etimonului avansat. Cu valoarea actuală, termenul mai apare în CB, *1Cor*., 5, 6, 7.

[18] Vezi şi N.A. Ursu, *O atestare a lui frămînta* 'fermenta', în LR XLIV (1995), p. 16-17.

BDD-B2-08 © 2005 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.9.171 (2026-09-12 05:13:54 UTC)

să redea acţiunea respectivă la modul cel mai inteligibil şi direct. Avantajul lipsei oricărui echivoc, însă, rămîne umbrit de „scurtcircuitarea" semantică astfel produsă, deoarece acţiunea este prezentată la modul cel mai general (lovitura), lipsită fiind de trăsătura ei cea mai pregnantă şi determinantă (risipirea prin fragmentare). Dacă traducătorul sau revizorul ar fi produs în altă parte o astfel de traducere internă, probabil că ar fi fost mult mai greu de acceptat. Acelaşi procedeu, aşadar, ar fi avut parte de o judecată diferită, cu toate că, în esenţă, o traducere internă rămîne ceea ce este, o dezambiguizare trădînd nu atît litera textului (cum pare), cît spiritul acestuia (cum nu pare).

1.5.3. Spre exemplu, sub FA 14, 17, fiind la Listra, Pavel le vorbeşte cetăţenilor despre Dumnezeu creatorul, cel care îşi face simţită prezenţa prin actele sale. Textul grecesc: οὐκ ἀμάρτυρον αὑτὸν ἀφῆκεν apare tradus prin: „non sine testimonio semetipsum reliquit", în *Vulgata*, prin: „nu nemărturisitu sine lasă", în (CB), prin: „Şi nu s-au lăsat pre sine fără mărturie", în NTB, şi prin: „nu fără mărturii pre sine au lăsat", în BB. Privind la traducerea coresiană: „nu neştiut sine lasă", se poate afirma că aici s-ar fi produs o confuzie între doi termeni: vsl. **съвѣдѣниѥ** 'testimonio', este confundat cu vsl. **свѣтлъ** 'illustris'. Poate că ar fi abuziv ca un revizor precum Coresi (întocmai ca şi Dosoftei, dar la un alt cu totul alt nivel, în alt context şi, pentru cu totul alte texte) să fie judecat în absolut toate situaţiile urmărindu-se cu obstinaţie textul slavon. Considerăm că poate fi luată în calcul, precum mai sus, şi ipoteza ca diaconul să fi operat o echivalare, trecînd de la premisa medie la concluzie, de la sugestiva cale la lămuritul efect. Din motive obscure, ce ţin mai degrabă de psihicul uman, de această dată Coresi a rămas singur în alegerea sa.

1.5.4. După cum obscuritatea versiunii revizuite poate duce la apelul la alte versiuni aflate la dispoziţia revizorului, tot astfel neînţelegerea versiunii traduse poate duce la încercarea unor soluţii care înseamnă fie redarea cuvînt cu cuvînt a structurii din textul de tradus, fie potrivirea traducerii în funcţie de ceea ce sugerează alte versiuni româneşti sau străine ori chiar contextul şi experienţa anterioară a scriptorului.

Variate traduceri apar sub FA 19, 21, unde se întîlnesc: „zise lu Pavel Duhul" (CB)[19], „dzise lu Pavelu Duhul" (CV), „băgă-se în duhul lu Pavel" (CP), „Pavel gîndi în duh" (NTB), „pus‹e› Pavel în duh" (BB). Străduania de a transla acest segment într-un mod în care textul să apară lămurit a condus CB şi CV către o astfel de redare a vsl. **възложити** 'ἐπιτιθέναι, imponere'. La rîndul ei, versiunea din NTB prezintă o traducere care se dovedeşte a fi inspirată de textul maghiar, unde se întîlneşte: „Pál föltete magában" (B.magh.). Întrucît în textul grecesc apare: ἔθετο ὁ Παῦλος ἐν τῷ πνεύματι, iar în cel latinesc: „proposuit Paulus in Spiritu", sub aspect formal, traducerea din BB poate fi considerată ca fiind cea mai apropiată de text. Aici se află şi deosebirea constantă dintre NTB, la care se adaugă CB şi CV, faţă de BB, cel dintîi încercînd să aducă textul la cititorul român, celălalt încercînd să refacă tiparele limbii române.

> Substantivul corespunzător, **възложєниѥ**, ἐπίθεσις 'imponere', nu a întîmpinat dificultăţi în a fi corect redat, el apărînd în CB printr-un calc de semnificant: *prepusul* (FA 8, 18), şi printr-un calc de semnificat în CP, NTB şi BB: *punerea*.

1.5.5. Un caz sugestiv în ceea ce priveşte mizele pe care le puteau avea în vedere autorii BB atunci cînd se îndepărtau de NTB este reprezentat de: „amăgiia oamenii Samariei" (NTB, FA 8, 9), faţă de: „răzvrătind limba Samáriei" (BB)[20]. Se redă astfel: ἐξιστάνων τὸ ἔθνος, în textul latinesc: „seducent gentem". Cum se vede, NTB traduce, ca de obicei, mai puţin îngust, lipsa de grijă faţă de rigorile limbii din care se traduce, combinată cu grija faţă de limba în care se traduce şi faţă de cititorul român, ducînd la înţelegerea directă a textului. Totodată, însă, NTB oferă o traducere care trădează o implicare destul de accentuată în text, orientînd cititorul.

Forma verbală utilizată aici, ἐξιστάω, este o variantă a vb. ἐξίστημι, care avea un nucleu de sens mai complex. Prin valori precum 'déplacer, faire sortir de', 's'éloigner de, s'écarter de, éviter qulelqu'un', apoi 'perdre l'esprit, la raison, être hors de soi, en extase' şi 'être frappé d'étonnement, de stupeur', 'être changé', opţiunea din BB poate să-şi găsească o explicaţie. Cu toate acestea, vsl. **разбратити**, etimonul cuvîntului utilizat de fraţii Greceanu, avea sensurile 'ἀναρέπειν, evertere', 'διαστρέφειν, distorquere'. Deşi ar fi lesne de susţinut că este vorba despre o greşeală, avînd în vedere că, de fapt, NTB lămurise sensul secvenţei - care nu pusese probleme nici traducătorilor slavi şi nici celor români de mai înainte - o astfel de concluzie ar putea fi pripită. Mai curînd s-ar susţine ideea că fraţii Greceanu au încercat aici producerea, la nivelul

[19] În CB, *zise* este adăugat ulterior, pe un spaţiu insuficient, după ce mai înainte fusese notată o cruce, semnul obişnuit pentru situaţiile în care se observase o omisiune care astfel era înlăturată. Faptul că, în textul slavon, verbul apare notat corect, situează dificultatea la traducătorul român. În cazul în care CB este rezultatul unei revizii, este posibil ca revizorul să nu fi fost mulţumit de soluţia traducătorului, intervenind cu soluţia pe care o vedem astăzi în CB.

[20] Prin variantele „minuna limba samariiască" (CB) şi „se mira limba samariască" (CP), redînd verbul **оудивлити** 'stupefacere', textele secolului al XVI-lea sînt superioare ambelor versiuni.

BDD-B2-08 © 2005 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.9.171 (2026-09-12 05:13:54 UTC)

sensului, a unui verb care, alături de sensurile sale obişnuite, să înglobeze şi ideea de tulburare de ordin mental şi sufletesc, cerută de context.

1.5.6. Caracterul neunitar sub aspect lingvistic al textelor secolului al XVI-lea sugerează cu tărie că unele fragmente se copiau mecanic, că la altele se încerca un proces de traducere elaborată, mai ales cînd nici una dintre versiunile copiate sau consultate nu oferea soluţii acolo unde revizorul ar fi avut nevoie datorită obscurităţii textului slavon. Aceasta ar fi cauza pentru care apar pasaje obscure precum cel de sub FA 13, 43: „pre urmă-i mearseră mulţi din ovreai şi curaţi prişleţi lu Pavel şi Varnaveei, ce era grăindu credea ei a fi întru bunătatea lu Dumnezeu" (CB), „pre urmă-i mearseră mulţi den iudei şi cinstiţii nemearnici lu Pavel şi Varnaveei, cei ce grăiia încredinţară-se lor a fi întru bunătatea lu Dumnezeu" (CP), „mearsără mulţi den jidovi şi credincioşi den păgîni, după Pavel şi după Varnava, carii grăind lor, îi îndemna pre ei a rămînea întru mila lui Dumnezău" (NTB), „urmară mulţi den jidovi şi den nemearnicii ceia ce credea la Pavel şi la Varnava, carii, grăind lor, îi îndemna pre ei să rămîie la darul lui Dumnezău" (BB). În versiunile latină, greacă şi slavonă secvenţa apare astfel: „secuti sunt multi Iudaeorum et colentium proselytorum Paulum et Barnabam, qui loquentes suadebant eis ut permanerunt in gratia Dei", λυθείσης δὲ συναγωγῆς ἠκολούθησαν πολλοὶ τῶν ᾽Ιουδαίων καὶ τῶν σεβομένων προσηλύτων τῷ Παύλῳ και τῷ Βαρνάβᾳ, οἵτινες προσλαλοῦντες αὐτοῖς ἔπειθου αὐτοὺς προσμένειν τῇ χάριτι τοῦ θεοῦ, respectiv: **послѣдовaше мнoзы w їѹдеи и чьстихъ пришлецъ павлѹ и варнавѣ иже глешти ѹвѣрѣдхж их прѣбити въ блaгодaрѣть божіи.**

O parte a obscurităţii versiunilor CB şi CP stă în neînţelegerea corectă a textului, care a determinat traducerea doar a unor cuvinte, şi acestea înţelese greşit, după cum se vede în confuzia făcută între verbele **ѹвѣрити** 'fidem facere', dar şi 'persuadere' şi **ѹвѣрити** 'fidem facere'. Este adevărat, totodată, că textul în sine nu se lăsa prea uşor descifrat, cerînd un efort suplimentar. În astfel de cazuri, iese la iveală o caracteristică a textelor secolului al XVI-lea, şi anume aceea că autorii lor nu sînt dispuşi sau nu ştiu să facă respectivul efort, traducînd înşiruirea de cuvinte întîlnită în textul de tradus.

1.5.7. Una dintre cele mai interesante probleme apare la traducerea versetului de sub *1P* 2, 2: „Ca de nou-născuţi tinerii cuvintescul şi nespurcatul lapte iubiţi se de elu creaşteţi întru spăsenie" (CB), „Ca de nou-născuţi tirerei laptele cuvîntului acela nespurrcatul iubiţi cum de elu se creaşteţi întru spăsenie" (CV), „Ca de nou-născuţi tinerii cuvîntului şi nespurcaţi lapte iubind de derept el să creaşteţi întru spăsenie" (CP), **ѩко новорождeніи млaденци слoвесное и нескврьное млѣковъ злюбите.**

Răspunzătoare de confuzia care apare în CP pare a fi sintagma din **ѩко новорождeніи млaденци**, redînd ὡς ἀρτιγέννητα βρέφη, în textul latin „sicut modo geniti infantes". Nu este sigur că diaconul a înţeles sensul acestui verset[21]. Cu toate acestea, ceea ce urmează sintagmei arată că aceasta a provocat un şir de greşeli, care deformează întreg conţinutul versetului. Este probabil ca alăturarea dintre *nou-născut* şi *tînăr* să fie răspunzătoare de felul în care s-a tradus ceea ce urmează. Astfel, următoarele două cuvinte se acordă, în mod greşit, cu *tînăr*, *lapte* rămîne singur, urmînd unei juxtapuneri, întregul verset banalizîndu-se, datorită ruperii relaţiei dintre „rationale sine dolo" şi *lac*. Celelalte două texte traduc corect în acest loc, CV meritînd chiar o menţiune datorită diminutivului, deoarece termenul nu se referea propriu-zis la 'tineri', nici măcar la 'adolescenţi', ci la 'prunci'.

Privind versetul în integralitatea sa, traducerile CB şi CV trebuie considerate a fi corecte, în special CB. Din acest motiv, trebuie luat în seamă adjectivul din CB datorat dificultăţii ridicate de redare a primului element al sintagmei **слoвесное и нескврьное млѣковъ**, traducere a gr. τὸ λογικόν ἄσολον γάλα, în textul latin „rationale sine dolo lac". După cum se vede din textul grecesc, principala problemă a traducătorului slav a fost aceea a redării în slavonă a gr. τὸ λογικόν. Elementul acesta lexical, conform limbii şi filosofiei greceşti, avea o sferă care se referea la Cuvînt, şi o alta care se referea la Raţiune[22]. Probabil pe model grecesc, slavona avea un adjectiv, **слoвесьнъ**, pe care l-a utilizat aici şi care avea sensurile 'λόγου, sermonis', 'λογικός, rationalis'. Traducătorul slav, aşadar, îşi face datoria, utilizînd termenul slavon corespunzător întocmai celui grecesc, în plus oferă posibilitatea înţelegerii acestui loc oricui ar fi încercat să traducă din slavonă. Limba română, în schimb, nu avea un asemenea termen. Cu toate acestea, autorul CB, a cărui traducere îl arată ca pe o persoană care a înţeles versetul (sau măcar cuvîntul slavon), pare a încerca o astfel de creaţie. Pe baza rădăcinii *cuvînt*, el creează un adjectiv, *cuvintesc*, pentru care sîntem obligaţi (fie şi numai întrucît nu se poate argumenta altfel) să presupunem ambele sensuri ale termenului tradus. Obligaţia aceasta

[21] Pentru situaţiile în care posibilitatea ca versetul să fi fost înţeles trebuie, şi ea, avută în vedere măcar sub aspect teoretic, atunci nu doar posibilităţile limbii române, ci şi cele ale traducătorului şi, apoi, ale revizorului, trebuie considerate a fi sub nivelul cerut de o asemenea întreprindere.

[22] Vezi, spre exemplu, A. Cornea, *Scriere şi oralitate în cultura antică*, Bucureşti, 1988, p. 74-94.

BDD-B2-08 © 2005 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.9.171 (2026-09-12 05:13:54 UTC)

derivă şi din actul de a nu opta pentru o redare ca aceea din CV[23] - care, chiar dacă derivă din înţelegerea textului de către traducător, nu poate fi considerată ca avînd acelaşi efect la destinatarul textului. Traducerile secolului al XVII-lea, unde redarea versetului este satisfăcătoare, nu par a fi înţeles pe deplin distincţia, căci nu simt necesitatea unei soluţii sau creaţii precum cea a preotului Bratul: „Ca pruncii născuţi de acmu, pohtiţi cel lapte al cuvîntului curat, ca pentr-acela să creaşteţi întru spăsenie" (NTB), „Ca cînd aţi fi acum prunci, să iubiţi laptele cel cuvîntătoriu neviclean, ca cu el să creaşteţi" (BB).

1.5.8. Un fragment precum „Virtutesque non quaslibet Deus faciebat per manus Pauli, ita ut etiam super languidos deferrentur a corpore eius sudaria vel semicinctia, et recederent ab eis languores" (FA 19, 11-12) este greşit redat în cele trei versiuni din secolul al XVI-lea datorită unor confuzii între anumite forme din textul slavon. Cele trei versiuни redau fragmentul de mai sus după cum urmează: „sile nu proaste făcea Zeul cu mîna lu Pavel, ca şi spre lîngezi a purta *de sudoare lui de a capului greaţă cu pomesealnice* şi a se vindeca ei de lîngori" (CB), „sile nu proaste făcea Dumnedzeu cu mîrule lu Pavelu, cum şi spre lîngedzi a purrta *mîreştergurra de sudorile greaţeei capului* şi a se vendeca ei de lîngori" (CV), „sile nu proaste feace Dumnezeu cu mîinile lu Pavel, că şi spre lîngezi ducea *de sudorile lor de cap ce ştergea-şi cu mîneştergura* şi vindeca-se ei de nevoi" (CP). După cum se vede, partea evidenţiată a fiecărui fragment citat constituie un non-sens, atît în sine[24], cît şi în context. Fragmentele care interesează discuţia de faţă sînt, aşadar: *de sudoare lui de a capului greaţă cu pomesealnice* (CB), *mîreştergurra de sudorile greaţeei capului* (CV), *de sudorile lor de cap ce ştergea-şi cu mîneştergura* (CP).

Ceea ce era de tradus, redînd 'sudaria vel semicinctia' apare în versiunea slavonă din CB sub forma **ѡт пота его главотѣжце ѡбрѫсцѣ**. Fragmentul este destul de obscur şi acolo, motiv pentru care traducătorii şi revizorii români au apelat la procedeul cel mai sigur (dar şi specios în unele situaţii, cum era aceasta), acela de a traduce termen cu termen. Este ceea ce face autorul CB, care redă vsl. **потъ** 'ὁδρως, sudor' prin *de sudoare*, pronumele prin *lui*, fără a ţine seama de sintaxă şi de valorile contextuale ale termenilor traduşi. Cuvîntul următor, însă, este confundat (o confuzie pe care contextul o încuraja) întrucît în vsl. existau atît **главотажданиѥ** 'capitis dolor', cît şi **главотажь** 'sudarium'. Confuzia aceasta apare şi în CV. Ceea ce vine să amplifice apoi confuzia este faptul că termenul următor **ѡбрѫсьць** are acelaşi sens ca şi **главотѣжь**, adică 'sudarium'. Faptul acesta a putut întări convingerea traducătorilor şi revizorilor că termenul anterior nu este **главотѣжь** 'sudarium', ci **главотажданиѥ** 'capitis dolor'. În fapt, cele trei texte scot la iveală trei tipuri de a acţiona în astfel de situaţii. În CB se traduce termen cu termen **ѡт пота его** „de sudoare lui"; **главотѣжце** „de a capului greaţă"; **ѡбрѫсцѣ** „cu pomesealnice". În CV se încearcă o corelare a termenului ultim cu primul, legate şi semantic între ele, ceea ce conduce la utilizarea compusului românesc *mîreştergurra* în legătură cu traducerea vsl. **ѡт пота**: *de sudorile*; ultimul loc revine aceleiaşi traduceri datorate confuziei *greaţeei capului*. Nu se poate şti dacă cele două texte s-au servit de versiuni diferite, ordinea în care ar fi trebuit să apară elementele care au pus probleme de traducere 'sudaria vel semicinctia' nefiind clară datorită textului slavon. Mai probabil este ca neînţelegerea textului să fi condus la reacţii diferite: în CB urmarea îndeaproape a acestuia, în CV o mică rearanjare a termenilor traduşi, care ar fi avut scopul de a da sens în română unei fraze construite într-o altă limbă. Mai mult decît în alte locuri, cu această ocazie autorul CP îşi dezvăluie procedeele. Alături de textul slavon, confuz, acesta avea la dispoziţie, foarte probabil, versiuni care prezentau unele deosebiri şi nici o clarificare folositoare. Coresi optează pentru topica din CB şi traduce **его** prin *lor*, renunţă la partea a doua a compusului slav şi, considerînd că este vorba despre 'capitis sudor', traduce prin *de sudorile lor de cap*, ceea ce nu diferă de traducerea ambiguă din CB, renunţînd la a mai explica şi cauza. Apoi se adaugă de la sine verbul *a şterge*, cerut de logica acestei interpretări, după care se traduce, în ultimul rînd **ѡбрѫсьць**, dar cu termenul luat din CV. Rămîne în discuţie termenul utilizat pe acest loc în CB, *pomesealnice*. Ca şi în alte împrejurări, probabil că se utilizează pentru un termen slav, inexistent în limba română, sau care nu poate fi împrumutat, un alt termen, de aceeaşi origine, care, în optica autorului, redă cu o mai mare adecvare conceptul[25].

[23] Probabil că ar fi simplist să se considere că, în acest caz, traducătorul CB nu a făcut altceva decît să redea cu fidelitate maximă, pînă la imitarea clasei lexico-gramaticale, termenul din textul tradus.

[24] Această precizare este utilă întrucît, în cadrul unui text corect tradus integral, respectivul decupaj ar fi avut sens, chiar independent luat. Traducerea din Segond constituie un model în acest sens: „Et Dieu faisait des miracles extraordinaires par les mains de Paul, au point qu'on appliquait sur les malades des linges ou des mouchoirs qui avaient touché son corps et les maladies les quittaient" (în B. Jer. apare „des mouchoires ou des linges").

[25] Vezi CADE sv *pomeselnic*, localizat în Transilvania şi explicat prin „'văl de pînză albă ce poartă femeile pe cap şi al cărui unul din capete e trecut pe sub pieptar'".

BDD-B2-08 © 2005 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.9.171 (2026-09-12 05:13:54 UTC)

1.5.9. Pentru „contra decreta Caesaris faciunt" (FA 17, 7), CB prezintă „drăceştile ziceri ale lu Chesaru facu", CP „împrotivă zisei lu Chesar", alte texte: „împrotiva rînduialelor împăratului fac" (NTB), „împotriva poruncilor lui Chesariu fac" (BB). Dacă traducerea din CP poate fi acceptată, de asemenea redarea vsl. **вєлѣніємь** 'δόγμα' prin *zicere*, cea dintîi ar pune o problemă interesantă: felul în care a fost tradus adverbul **противно**. Trebuie presupuse anumite cunoştinţe la traducătorul CB, dacă acesta a putut confunda respectivul adverb cu un adjectiv, care avea sensul 'oppositus, ἐναντίος' şi, pe această bază, să facă asocierea cu un substantiv slavon, **противьство** 'adversarium'. În felul acesta se ajunge la conceptul 'diabolos'[26], care a putut fi redat în limba română aşa cum apare el în CB.

> În CB, un rol important l-a avut felul intercalat în care a fost redactat manuscrisul. Deosebirea principală dintre Coresi şi Bratul pare a sta în faptul că primul avea ceva de demonstrat cititorilor şi mai ales Bisericii în legătură cu caracterul ortodox al muncii sale[27], în vreme ce al doilea, lipsit de asemenea complexe, traduce fragment după fragment, ceea ce îl obligă la a urma îndeaproape topica versiunii slavone. Cu toate că este foarte probabil ca CB, CV, precum şi o versiune slavonă şi chiar grecească să fi stat la dispoziţia diaconului, soluţiile pe care acesta le promovează merg în direcţia redării textului biblic în aşa fel încît, la o eventuală verificare, să fie uşor sesizată influenţa exercitată de textul slavon asupra sa. De asemenea, este semnificativ faptul că diferenţele lexicale din CP faţă de celelalte două texte, în general, merg în direcţia introducerii în limba română de împrumuturi din slavonă renunţîndu-se la termeni moşteniţi sau chiar la alţi termeni de origine slavă, sinonime, dar care nu figurează în acel punct în textul slavon. Astfel, Coresi se prezintă ca unul care încearcă să fie fidel textului slavon la nivel lexical făcînd munca unui agent care introduce termeni de origine slavă în limba română[28].

1.5.10. Rezultat al unor procese de traducere mai complexe, sintagma *cu cimpoi glăsirea*, din AI, *Gal*., 5, 21, necesită unele explicaţii. Deşi această traducere poate părea „greşită"[29], pe baza comparării termenilor utilizaţi în limba greacă şi în textul slavon, ea îşi poate găsi explicaţii. În ceea ce priveşte termenul grecesc aici utilizat, κῶμοι, nu este cazul să se insiste asupra semnificaţiilor cunoscute ale acestuia, asupra relaţiei sale cu unele practici populare şi păgîne, primitive, fiind o chestiune care ţine de morfologia unei culturi, de caracterul său etnic. Termenul utilizat în textul slavon este un compus care semnifică 'κῶμος, τραγῳδία'. Acest compus are la baza sa vsl. **коза** 'αἶξ, capra', **козьлъ** 'τράγος, hircus, κάπρος, caper'. Apariţia unor forme apropiate în mai multe texte româneşti poate indica faptul că acestea au cunoscut o relaţie de filiaţie între ele[30]. Traducerea prin calchiere ar aparţine unei persoane, următoarele doar preluînd compusul, în acest caz, fără discernămînt, ori cunoştinţele necesare. Calcul a avut în vedere nu neapărat faptul că banchetele păgîne se petreceau în sunete lascive de cimpoaie, ci doar asocierea între cei doi termeni cu interpretarea relaţiei dintre ei, cimpoiul fiind un instrument care se făcea din piele de caprine. În ceea ce priveşte CP, unde se înregistrează: *mîncarea*, se poate crede că avem a face cu acea formă de manifestare a unui proces denominativ, prin care se merge într-o anumită direcţie restrictivă lămurind sensul unei metonimii. Mai probabil, însă, este că diaconul cunoştea sensul compusului, motiv pentru care nu a apelat la analiza părţilor componente ale acestuia.

1.5.11. Alteori, apar semne clare ale apelului făcut de revizor la alte versiuni decît la cea (cele) revizuită(e). Firește, acest apel nu garantează reuşita. Spre exemplu, în unele situaţii - poate cele care i se par a fi neclare sau pe care diferite nevoi îl fac să încerce a le lămuri -, Coresi pare a încerca o traducere prin limba greacă. O confuzie care apare în CP ar putea confirma această afirmaţie. Pentru **дихаж гнѣвωм и ѹбіиством**, redat în CB prin „sufla cu *mînie* şi cu ucidere" (CB, FA 9, 1), acest text prezintă „cu *laudă* şi cu ucidere". Termenul care interesează aici are drept corespondent, în textul grecesc, cuvîntul ἀπειλῆς. Vsl. **гнѣвъ** avea doar sensurile 'θυμός, ὀργη, ira', 'μανία, furor', 'φλέγμα, pituita', dar termenul din textul grecesc, ἀπειλή, avea sensuri care concordă cu opţiunea coresiană: 'menace', 'jactance, vanterie'. De asemenea, forma verbală corespunzătoare, ἀπειλέω avea sensul 'parler avec iactance', 'se vanter'. Operînd ca şi cum ar fi avut un dicţionar slavon-grecesc, în dorinţa de a se lămuri mai bine asupra unor sensuri sau din alte motive, revizorul CP pare a retraduce unii termeni din slavonă în greacă (sau a le căuta corespondenţele), după care îi traduce direct în limba română. Uneori, cu acest procedeu se pot ocoli greşeli sau scoate la iveală sensuri pierdute de alte texte româneşti; alteori se greşeşte, iar în alte situaţii, cînd se

[26] Vezi, spre exemplu, A. Meillet, *Linguistique historique et linguistique générale*, p. 348-349.
[27] În acest sens, pare a fi semnificativ şi faptul că, la Coresi, numele divinităţii apare în mod consecvent sub forma *Dumnezeu*, în vreme ce la preotul (N.B.) Bratul nenumăratele ocurenţe ale formei *Zeu* copleşesc pe celelalte.
[28] O explicaţie, deloc neglijabilă, pentru această stare ar putea fi şi aceea că diaconul utiliza termeni literari din punctul de vedere al epocii sale, eliminînd elemente curente în limba română, dar care nu ţineau de aspectul literar.
[29] Vezi G. Mihăilă, *Fragmentul de **Apostol** slavo-român din colecţia N. Iorga*, în *vol.cit*., p. 259.
[30] Vezi CS, p. 104-105.

BDD-B2-08 © 2005 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.9.171 (2026-09-12 05:13:54 UTC)

copiază direct sau nu se apelează la acest procedeu, se pot comite aceleaşi greşeli ca şi ale celorlalţi traducători şi revizori.

1.5.12. Din *Gal*., 3, 23, AI nu păstrează decît „credinţa se descoapere". În CP, versetul πρὸ τοῦ δὲ ἐλθεῖν τὴν πίστιν ὑπὸ νόμον ἐφρουρούμεθα συγκλειόμενοι εἰς τὴν μέλλουσαν πίστιν ἀποκαλυφθῆναι a fost tradus prin „Mai de-nainte de cînd vine credinţa, noi eram încurcaţi şi încuieţi; pre creadere ce va să se adevăreaze". Comentariul legat de acest fragment se referă la verbul ultim *se descoapere*, respectiv *să se adevăreaze*. Raportarea la conceptul 'adevăr', aşa cum apare acesta în limba greacă, arată că gr. ἀληθής semnifica 'adevărul', în opoziţie cu 'falsul', însă adevărat era ceea ce fusese descoperit, dez-văluit, scos de sub un con de umbră, revelat[31]. Observînd traducerea grecească - de la care nu există nici un motiv care ar îndreptăţi ipoteza că traducerea slavonă se îndepărta -, se vede că AI face o traducere simplă, dar exactă (ca şi în textul latin, de altfel, unde apare „quae revelanda erat"). Coresi creează un verb cu mijloacele de derivare ale limbii române, avînd în minte nu atît un model (limba greacă nu avea un derivat de la subst. ἀληθής, care să semnifice 'ἀποκαλύπτω'), cît un sens pe care, însă, nu-l putea aduce în limba română sub forma din textul grecesc, precum şi modul de a concepe o acţiune, cel din gr. ἀληθής. Coresi creează astfel un verb încărcîndu-l cu sensul din text, servindu-se de modul grecesc de a concepe 'adevărul'[32].

1.5.13. Deşi exemplele din această clasă pot fi lesne înmulţite, în AI, versetul 4 din *Gal*. 6 apare redat astfel: „lucrul său si-ş ispitească cinescu şi atunce întru sineş numai lăudare se aibă", CP prezentînd: „tot omul să-şi caute ale lui fapte şi atunce numai lucru va avea". Ceea ce era de tradus, vsl. **похвалениѣ да имать**, nu poate lămuri traducerea coresiană, *lucru* pentru 'laudă'. Textul grecesc conţine termenul καύχημα 'vanterie'. Oricum ar sta lucrurile, în mod cert, traducerea diaconului are ca primă cauză abandonul textului pe care îl revizuia şi încercarea pe cont propriu a unei alte soluţii decît cea de acolo. Dacă nu cumva traducerea diaconului derivă dintr-o confuzie, este posibil ca, iarăşi, acesta să apeleze la limba greacă, unde caută corespondentul termenului slavon, după care traduce pe această cale. Dacă, la baza traducerii, se află această ultimă cauză, trebuie amintit că, în limba greacă există substantivul καύχη, care are sensul 'exploit'. Chiar dacă nu acesta este cuvîntul pe care îl traduce Coresi (deşi se potriveşte perfect soluţiei sale), termenul putea intra în jocul asocierilor, întărind soluţia la care diaconul ar fi ajuns plecînd de la textul slavon, căruia îi corespundea gr. καύχημα.

În toate cazurile de mai sus, diaconul a acţionat în mod conştient, încercînd să ofere o traducere corectă şi edificatoare. Calea aleasă a fost superioară altor modalităţi şi putea da roade; acest lucru nu s-a întîmplat în nici unul din cele trei cazuri. Opţiunile coresiene au fost greşite, receptorul textului, alături de revizor, ajungînd la neînţelegerea sau înţelegerea greşită a segmentului respectiv.

1.5.14. Uneori, însă, această explicaţie nu poate lămuri pe deplin cauzele pentru care apar noi soluţii. Acesta este cazul unei traduceri care apare la Coresi pentru porţiunea din *Gal*. 6, 1. Textul grecesc era ὑμεῖς οἱ πνευματικοὶ καταρτίζετε τοῦ τοιοῦτον ἐν πνεύματι πραῦτητος, ceea ce a fost tradus în vsl. prin **вы же дховникъ съвръшаите такокаго дхомь кротости**, adică 'vos, qui spirituales estis, huiusmodi instruite, in spiritu lenitatis'. Faţă de AI, care redă acestea prin „e voi, duhovnicilor, sfîrşiţi acela cu duhul blîndeaţelor", CP traduce „e voi sufleteaşte să-l învăţaţi, care voi seţi ispăsiţi". Vsl. **дховьникъ**[33] este tradus printr-un adverb în CP şi printr-un substantiv în AI. Sintagma nu-i aparţine lui Paul, ea apărînd la Osea: „Sosit-au zilele de pedeapsă, venit-au zilele de răsplată. Israel strigă: «Profetul este un nebun, *omul inspirat*[34] aiurează!» Da, desigur, din pricina mărimii nelegiuirii tale, din pricina mărimii răzvrătirii tale. Prorocul află pretutindeni laţuri întinse. Ei întind curse pe toate drumurile, capcane în casa lui Dumnezeu" (*Osea*, 9, 7-8). De aici, întrucît este vorba despre un tip de conduită caracteristic profilului oricărui creştin, Paul extinde conţinutul noţiunii numindu-i *spirituali* pe cei dominaţi în acţiunile şi în gîndurile lor de grija pentru urmarea poruncilor lui Dumnezeu, acestora opunîndu-li-se cei dominaţi de instincte. Chiar dacă se poate considera că traducătorul AI nu a înţeles pe deplin acest segment, traducerea sa rămîne nimerită. Se poate spune că

[31] Vezi Chantraine, sv λανθάνω.

[32] În aceeaşi direcţie vezi şi „eu de-aciia mă duş pre o *adevărătură*" (CP, *Gal*., 2, 2), adică: „Ascendi autem secundum *revelationem*", redînd astfel gr. ἀποκάλυψιν, unde adevărul este conceput ca revelaţie, dezvăluire, scoatere din starea de ascundere.

[33] Lipsa semnului ѣ din versiunea intercalată în AI arată că nici copierea textului slavon nu se făcea cu acurateţe, scriptorul fiind condus de cunoştinţele sale practice de slavonă şi mai puţin de cunoaşterea unor reguli care, raportate la limba română, nu aveau vreo valabilitate. Această corelaţie este necesară deoarece, pînă la un anumit nivel de cunoştinţe, funcţionează asimilarea elementului mai puţin stăpînit de către cel stăpînit.

[34] În textul grecesc: ἄνθρωπος ὁ πνευματοφόρος, în cel latin: *virum spiritualem*.

BDD-B2-08 © 2005 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.9.171 (2026-09-12 05:13:54 UTC)

traducerea din AI este conformă, în general, cu sensul textului, fiind vorba despre încheierea, desăvîrşirea unei acţiuni de învăţare a celor „nespirituali" într-un mod blînd, şi nu printr-o metodă abruptă, brutală. Traducerea din CP ar putea arăta că diaconul nu a înţeles textul biblic. Pentru acest verset există două posibilităţi de interpretare a CP. Se poate considera că avem a face doar cu o problemă de ordin sintactic, localizabilă la nivelul topicii: „e voi, care voi seţi ispăsiţi, sufleteşte să-l învăţaţi", unde *cei ispăsiţi* înseamnă 'spirituali', iar *sufleteşte* înseamnă 'cu duhul blîndeţii'. Deşi o asemenea interpretare îl eliberează pe Coresi de bănuiala neînţelegerii textului, datorită faptului că, de obicei, acesta nu merge cu traducerea pînă la asemenea modificări, nu poate fi pe deplin înlăturată cealaltă interpretare. Conform acesteia, Coresi ocoleşte capcana traducerii prin *duhovnic* al vsl. **дѹховьникъ**, dar nu găseşte un echivalent corespunzător greşind prin apelul la un adverb, blocat în această sferă prin aceea că nu operează opoziţia *suflet* / *spirit*[35]. Coresi, însă, înţelege mai bine şi tălmăceşte în consecinţă vsl. **съвръшаите** prin *învăţaţi* şi nu traduce rigid ca în AI. Această cale de explicare întîlneşte o piedică aparentă în lămurirea felului în care s-ar fi tradus secvenţa finală, mai cu seamă vsl. **кротости**, care redă gr. πραΰτης. Pare de neînţeles motivul pentru care acest cuvînt cu sensul 'mansuetus' se traduce prin „care voi seţi ispăsiţi". Alături de ipoteza unei alte versiuni traduse, ipoteză mai puţin probabilă, se poate - dacă se merge pe această cale de explicare a traducerii coresiene - să avem a face, de data aceasta, cu o răstălmăcire a unui segment care a părut obscur revizorului, într-un context pe care singur şi l-a creat. Gr. πραος, πραότης, cu întreaga familie lexicală, se raportează la sensul 'liniştit, împăcat'[36]. În acest context, vsl. **дѹхомъ кротости** poate fi redat prin *izbăvit, mîntuit*, înţelegînd prin aceasta persoana care a ajuns la o anumită înălţime morală şi spirituală, fiind împăcată sufleteşte şi, ca atare, mîntuită. Această explicaţie o exclude pe cea dintîi, însă trebuie observat că nici una dintre cele două nu beneficiază de argumente care ar elimina definitiv cealaltă ipoteză[37].

> Privitor la situaţia din textele de control, se cuvine făcută o precizare. Utilitatea, pentru cercetător, a perspectivei lărgite oferite de comparaţie este în afara oricărei discuţii, de foarte multe ori aceasta fiind calea care oferă înţelegerea unor situaţii confuze, datorate greşelilor generate de neînţelegerea sau interpretarea abuzivă ori eronată a textului biblic. Dar această perspectivă oferă doar înţelegerea unor acţiuni ale traducătorilor şi revizorilor, nu şi indicarea exactă a nivelului pînă la care se ajunsese cu înţelegerea textului. În foarte multe situaţii, cel care a scris textul poate fi creditat cu capacitatea de a fi tradus sau revizuit corect. Posibilităţile create de topică, de fragmentarea diferită a unor forme succesive, de valorile unor termeni generează incertitudini în ceea ce priveşte proprietatea textului românesc şi conformitatea sa cu versiunea tradusă. Pe de altă parte, unele dintre fragmentele obscure reprezintă nereuşite date de lipsa de operativitate, de data aceasta, a aceloraşi elemente care nu s-au mai armonizat (ca urmare a lipsei de ambiguitate în acest caz), creînd impresia înţelegerii sau neînţelegerii textului.

1.5.15. Încercarea de a reda în limba română valori rezultate în urma rafinării şi specializării unor concepte, ceea ce, în textul slavon apare ca rezultat al unui calc poate genera apelul la structuri dezvoltate la nivel popular. Chiar dacă, în acest fel, cititorul nu rămîne în obscuritate, iar între structura de calchiat şi rezultatul traducerii româneşti diferenţele de ordin semantic sînt minore, din punctul de vedere al normei literare, expresiile de acest fel pot constitui forme de exprimare vagi în comparaţiile cu nevoile reale ale textului. O astfel de situaţie se identifică în CB, FA 10, 28: „*Nu fromos iaste* a bărbatu ovreescu a se lipi (...)". Segmentul subliniat ar fi avut, de fapt, rolul de a transmite conţinutul 'illicitum est'. În textul grecesc, acesta apare sub aceeaşi formă negată printr-o particulă restrictivă: ἀθέμιτόν ἐστιν. Slavona a tradus prin **нелѣпо**, operînd un calc destul de util înţelegerii, în această limbă, a textului biblic. Româna, însă, neavînd un termen pentru conceptul 'licitus', a apelat la un termen general, iar urmarea atentă a versiunii traduse a condus la utilizarea aceluiaşi mod de a reda un concept negativ, prin negarea calităţii pozitive. Soluţiile secolului al XVII-lea se dovedesc aproape perfecte: „nu se cade" (NTB), „necuvios" (BB).

1.6. Construcţii calchiate în procesul de traducere. Probabil că implicarea în cel mai înalt grad a factorului conştient este vizibilă în cazul anumitor tipuri de construcţii necaracteristice limbii române, şi către care unii dintre traducătorii şi revizorii vechilor texte biblice româneşti au optat pentru a urma cu fidelitate textul grecesc sau slavon (acesta din urmă, la rîndul său, calchia textul grecesc care, la rîndul său,

---

[35] Blocaj facilitat de faptul că *spirit* era un termen utilizat în lumea catolică, aşadar era încărcat cu anumite conotaţii de care Coresi se putea feri.

[36] De altfel, Coresi prezintă deseori tendinţa de a interpreta textul (probabil cu bune intenţii). În *Gal*. 5, 19 diaconul începe prin: „Că adevărate sînt faptele trupului", ceea ce indică un uşor abuz de interpretare a textului, deoarece era de tradus gr. φανερῶς 'manifestus'.

[37] De altfel, în altă parte, unde contextul nu permite altfel, Coresi va reda vsl. **кротость** precum AI, adică prin *blîndeaţe*. Cu toate acestea, traducerea din CP a versetului respectiv ridică unele probleme, căci se poate considera că termenul slavon este redat prin *smericiune*.

BDD-B2-08 © 2005 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.9.171 (2026-09-12 05:13:54 UTC)

utiliza acest procedeu faţă de textul ebraic). Raportarea la NTB şi la BB arată că fiecare dintre aceste texte a ales în mod deliberat o anumită cale, considerată a fi cea mai potrivită pentru a servi concepţiilor de la baza celor două texte. Analiza comparată a celor două texte dezvăluie caracteristicile de la baza concepţilor celor două rînduri de cărturari, împreună cu cauzele respectivelor comportamente. La nivelul secolului al XVI-lea, multe constrîngeri (de care NTB şi BB fuseseră parţial eliberate, foarte probabil tocmai ca rezultat al activităţii intense din secolul al XVI-lea) pun uneori piedici în calea concluziilor prea ferme. Cu toate acestea, într-un astfel de caz, după cum se va vedea, tocmai această situaţie conferă relevanţă concluziilor cercetării.

Pe calea calculului, multe dintre traducerile biblice aduc în limbile vernaculare cîteva tipuri de construcţii care, prin frecvenţă, amploare, forţa de a se impune în diferitele sisteme, precum şi prin efectele lor, sînt de mare importanţă în cadrul oricărei analize a traducerii *Bibliei*[38].

1.6.1. Construcţiile intensive. Reprezentînd una dintre trăsăturile caracteristice ale limbii ebraice, acest tip de construcţie este frecvent întîlnit în *Vechiul Testament*. Analiza comparată a celor două părţi ale *Bibliei* arată că prezenţa construcţiilor intensive în care verbul la un mod personal este reluat prin forma de gerunziu a aceluiaşi verb se înregistrează destul de rar în *Noul Testament*. Astfel, se poate exemplifica prin: *cu jurămîntu jură-se* (CB, FA 2, 30), *cu blăstăm jură-se* (CP), *cu giurămînt să giură* (NTB), *cu jurămînt au jurat* (BB), în gr. ὅρκῳ ὤμοσεν, în sl. **клетвоѫ клетсѧ**; *cu contenemîntul se cuntenim* (CB, FA 4, 17), *cu oprire să oprim* (CP), *cu certare să contenim* (NTB), *cu înfricoşare să înfricoşem* (BB), în gr. ἀπειλησώμεθα, în sl. **прѣщєніємь запрѣтим**; *cu continimîntu cuntinim* (CB, FA 5, 28), *cu oprire oprim* (CP), *cu contenire am poruncit* (NTB), *cu poruncă am poruncit* (BB), în gr. παραγγελίᾳ παρηγγείλαμεν, în sl. **запрѣщєніє запрѣтихом**[39].

Fără a fi o caracteristică de bază a *Noului Testament*, abundent reprezentată în *Vechiul Testament*, construcţia intensivă nu poate trece neobservată. Pe lîngă faptul că este uşor de reprodus, construcţia intensivă este deosebit de uşor de construit, avînd o structură la îndemîna oricui. Chiar atunci cînd o limbă nu deţine şi un verb şi un nume din aceeaşi familie de cuvinte, se poate apela la un termen din acelaşi cîmp lexical-semantic, varianta obţinută aparţinînd aceleiaşi categorii intensive. Alături de modalitatea simplă prin care construcţia intensivă se constituie - la îndemîna oricărei limbi şi a oricărui vorbitor -, adică alături de anumite trăsături de ordin lingvistic, stau şi unele caracteristici situate în plan conceptual. Fiind uşor de remarcat şi avînd caracteristici care se adresează mai degrabă compartimentului afectiv decît celui raţional, construcţia intensivă se impune conştiinţei cu uşurinţă. În sfîrşit, forţa ei nu stă în faptul că ar fi memorabilă şi, aşadar, uşor reproductibilă, ci în aceea că tiparul ei este simplu şi se impune conştiinţei instantaneu. În felul acesta, modelul rămîne întipărit în mintea traducătorilor şi revizorilor, unde poate continua să activeze, generînd noi forme concrete, precum şi variante ale tiparului iniţial.

Din acest motiv, apar traduceri precum: „Şi ei au luat cîte au făcut Míha şi pre preotul carele era lui şi au venit asupra Leasii, preste norod ce *odihniia şi nedejduia pre nedeajde*;" (*Judecătorii* 18, 27); secvenţa evidenţiată avînd valoarea: „populum quiescentem atque securum". În textul grecesc este vorba despre: λαὸν ἡσυχάζοντα καὶ πεποιθότα; într-o traducere modernă, spre exemplu, redat prin: „un peuple tranquille et confiant" (B.Jer.). Chiar dacă textul slavon este cel de la care, în acest caz, traducerea română prezintă construcţia intensivă, cazul arată cum traducătorii deprinseseră structurile şi puteau găsi căi de a ebraiza, sub aspect formal, segmente de text.

Rigoarea formală a BB, aparent mai apropiat de textele secolului al XVI-lea, este mai degrabă respinsă de NTB, în favoarea fluentizării textului, a ridicării nivelului de înţelegere. În general, traducerea din NTB este mai aproape de limba română, se ridică la un nivel de înţelegere mai general, fiind şi mai potrivită sub apectul sensului[40], BB punînd preţ pe fidelitatea faţă de forma textului grecesc. Faptul acesta se observă şi din analiza unui alt tip de construcţii.

1.6.2. Construcţiile de tip *a fi* + *gerunziu*. Caracteristice limbii greceşti, construcţiile producătoare de forme verbale perifrastice (*a fi* + gerunziul, καὶ ἐγένετο etc.) apar pe întreg cuprinsul *Bibliei*. În mod direct sau prin intermediul textului slavon, româna a preluat, mai mult sau mai puţin asiduu, astfel de construcţii. În

[38] Următoarele clase de exemple ar putea intra în categoriile mai sus discutate. Gruparea lor aici s-a făcut deoarece astfel s-a dorit discutarea separată a construcţiilor calchiate de variatele situaţii anterior prezentate.

[39] Sl. **запрѣштати** avea sensuri precum 'διαστέλλεσθαι, iubere', 'ἐπιτάσσειν, παραγγέλλειν, praecipere', iar sl. **запрѣштєніе** avea sensul 'ἐπιτίμησις, ἐπιτίμιον, obiurgatio' (în BB, sub *Iez.*, 13, 14, apare „vă veţi conceni cu mustrări").

[40] După cum se poate deduce şi din alte locuri ale NTB, autorii acestei traduceri acordă prioritate procesului de translare a sensurilor textului biblic, încercînd, totodată, să potenţeze şi să stimuleze capacităţile şi disponibilităţile limbii române de a-şi crea propriile structuri şi tipare de exprimare cultă.

BDD-B2-08 © 2005 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.9.171 (2026-09-12 05:13:54 UTC)

general, se poate spune că, pentru secolul al XVI-lea, acestea sînt destul de slab reprezentate, iar în secolul al XVII-lea, *Biblia* de la 1688 este locul în care construcţiile de tip *a fi* + *gerunziu* sînt cel mai bine reprezentate.

În felul acesta apar: „sîntu întru besearecă stîndu şi învăţîndu oaminii" (CB, FA 5, 35), „sînt în besearecă stînd şi învaţă oamenii" (CP), „sînt în besearică stînd şi învăţînd pre oameni" (NTB), „sînt în besearecă stînd şi învăţînd pre norod" (BB). În textul grecesc, secvenţa de mai sus apare sub forma: εἰσὶν ἐν τῷ ἱερῷ ἑστῶτες καὶ διδάσκοντες τὸν λαόν, iar în cel slavon prin: **сѫтьже въ цьрчви стоѫще и ѹчеще людіе**. Apoi: *era răbdîndu* (CB, FA 1, 14), *era de răbda* (CP)[41], *era curpinşi* (NTB), *era aşteptînd* (BB), pentru gr. ἦσαν προσκαρτεροῦτες, respectiv sl. **бѣхѫ трьпещє**; *era şezîndu* (CB, FA 2, 2), *era şezînd* (CP), *era şăzînd* (NTB), *era şăzînd* (BB), gr. ἦσαν καθήμενοι, sl. **бѣхѫ сѣдещє**; *era* (...) *vietori*" (CB, FA 2, 5), *era* (...) *lăcuitori*" (CP), *era* (...) *lăcuitori* (NTB), *era* (...) *lăcuind* (BB), în gr. ἦσαν (...) κατοικοῦντες, în sl. **бѣхѫ** (...) **живѫщеи**; „Şi era oamenii aşteptînd pre Zaharia, şi să mira ce să zăbăveaşte în besearecă (NTB, *Luca*, 1, 21), respectiv: „Şi era nărodul aşteptînd pre Zaharia, şi să mira ce să zăbăveaşte în besearecă" (BB). Deşi autorii NTB sînt capabili să respecte forma textului tradus, astfel de exemple fiind mai rare, se înţelege că respectivii autori preferă, mai degrabă, să traducă în limba română construcţiile cu ablativul, decît să calchieze pe cele de tip grecesc. Ca peste tot, autorii NTB, ca şi cei ai PO, de altfel, preferă o traducere simplificată, uşor accesibilă publicului românesc. De asemenea, în aceeaşi direcţie sînt îndreptate multe dintre eforturile lui Bratul.

În general, NTB prezintă traduceri precum: „şi înturnîndu-să, şedea în carul lui şi cetiia" (FA 8, 28), faţă de: „şi era înturnîndu-se şi şăzînd pre carul lui cetiia" (BB), ceea ce, în CB şi CP, se redă prin: *era întoarcă-se*, respectiv, *era întorcîndu-se*. În textul grecesc apare: ἦν δε ὑποστρέφων καὶ καθήμενος ἐπι τοῦ ἅρματος αὐτοῦ καὶ ἀνεγίνωσκεν, în cel latin: „et revertebatur sedens super currum suum et legebat", în cel slavon secvenţa fiind: **бѣже възвращаѫкє**. Tot astfel se prezintă faptele în FA 12, 6: „În noaptea aceaia Pătru durmiia între doi viteaji" (NTB), faţă de: „În noaptea aceaea era Petăr dormind între doi slujitori" (BB), „era Petru durmindu" (CB), „era Pătru durmind" (CP).

> Strict legat de acest tip de construcţie, mult discutat în lucrările referitoare la aspectele lingvistice ale traducerilor biblice[42], este necesară o observaţie. Avînd în vedere una dintre trăsăturile pregnante ale NTB, şi anume aceea de a oferi o traducere românească accesibilă tuturor categoriilor de cititori, şi care să nu forţeze tiparele structurale ale limbii române, probabil că ponderea redusă în NTB a acestui tip de construcţie, utilizarea sa într-o măsură care nu suprasolicită limba şi cititorul sînt în măsură să semnifice caracterul cult al construcţiei. O construcţie populară, larg răspîndită şi, aşadar, cunoscută şi familiară pentru cititor nu putea fi decît foarte frecventă într-o traducere precum NTB. Faptul acesta era cu atît mai de aşteptat în NTB şi, în general, în textele transilvane cu cît, una dintre caracteristicile importante ale traducerilor datorate Reformei era aceea a simplificării textului, care avea cititorul ca principal adresant. Dimpotrivă, aceasta este frecventă în BB, adică tocmai în textul care, dintre cele două, pare să-şi fi propus îmbogăţirea limbii române cu structuri caracteristice modelului cult. În plus, analiza, sub acest aspect, a multor texte din secolul al XVI-lea, precum *Psaltirile*, versiunile *Apostolului*, apoi documentele, arată că, în condiţiile în care textele de bază (în cazul traducerilor) au calchiat construcţia grecească, textele româneşti prezintă această construcţie cu o frecvenţă, cel mult redusă, dar, mai curînd ea apare sporadic sau chiar lipseşte. Lipsa de aprehensiune a limbii române pentru această construcţie este demonstrată şi de către situaţia din PO, caz cu atît mai relevant cu cît textul constituie traducerea unei versiuni maghiare, care nu a preferat calcul şi a apelat la mijloace de redare proprii. Autorii *Paliei* au procedat întocmai, fapt care nu poate fi considerat simplă imitare a procedeelor textului maghiar. De altfel, această observaţie este valabilă pentru toate traducerile româneşti şi chiar şi pentru celelalte texte. Lipsa unei construcţii populare din nişte texte în care acestea sînt prezente în general ar fi cel puţin suspectă, cu atît mai mult cu cît formele de exprimare care le înlocuiesc pe acestea au un caracter vădit popular (în contextul în care tendinţa manifestă a acestor texte este de a urca spre forme de exprimare caracteristice aspectului literar). Mai suspectă încă apare prezenţa respectivelor construcţii în momentul în care textul străin prezintă acele construcţii, dar nici această imitare nu se face constant. Pe de altă parte, nu ar fi mai puţin suspectă abundenţa cu care aceste construcţii apar în BB, text ale cărui eforturi de a constitui şi reprezenta un model de normă literară se pot observa.

[41] Traducerea aceasta arată mai curînd provenienţa muntenească a traducătorului decît flexibilitatea acestuia.

[42] Pentru situaţia din limba română, vezi Pandele Olteanu, *Imperfectul în slavona de la noi şi traducerea lui în limba română*, în RS III (1958), p. 43-60, Maria Rădulescu, *Formele verbale perifrastice **a fi** + **gerunziul** în textele româneşti traduse din secolul al XVI-lea*, în SCL, XI (1960), p. 691-698, Frieda Edelstein, *Perifraze verbale formate din **a fi** şi gerunziul verbului de conjugat în limba română*, în CL, XI (1966), p. 253-266, Constantin Frâncu, *Formarea şi dezvoltarea timpurilor verbale supracompuse în limba română: mai mult ca perfectul condiţional, mai mult ca perfectul conjunctiv, viitorul III*, în ALIL, XXIX (1984), p. 23-62, şi, mai cu seamă, studiile lui V. Arvinte, din BBMLD I, p. 78a, II, p. 22b, III, p. 11-13 şi BB 2001-2002, p. XLIV şi urm.

BDD-B2-08 © 2005 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.9.171 (2026-09-12 05:13:54 UTC)

1.6.3. Construcţiile pasive. Cel de-al treilea tip aici discutat îl constituie construcţiile pasive. Datorită caracteristicilor de conţinut ale construcţiei, o analiză a acestora este relevantă mai cu seamă în cazul NTB şi BB, texte care, în mod sigur, au utilizat textul grecesc. În celelalte cazuri, simpla prezenţă sau absenţă nu demonstrează prea multe. De aceea, construcţiile pasive vor fi urmărite doar în NTB şi BB. Ele se constată ca o prezenţă masivă, în BB, dar nu şi în NTB, care, şi de această dată, nu corespunde mereu cu BB.

În felul acesta, se pot înregistra cazuri precum: „Atuncea Iisus *dus fu* de Duhul în pustie, să să ispitească de diavolul" (NTB, *Mt.* 4, 1), „Atuncea Isus *aduse-să* de Duhul la pustie să să ispitească de diavolul" (BB)[43]. Elementul evidenţiat redă gr. ἀνήχθη, în textul latin: „ductus est" (v. şi FA 8, 32, unde apare „dus fu" (NTB), faţă de „să aduse" (BB), ἦχθη „ductus est", în CB: *aduse-se*, în CP: *purtă-se*); „Şi *adusără* capul lui în blid, şi-l *deade* featei şi ia-l duse mîne-sa" (NTB, *Mt.* 14, 11), alături de: „Şi *să aduse* capul lui în blid, şi *să deade* featei şi-l duse mîne-sa" (BB), ceea ce redă gr. καὶ ἠνέχθη ἡ κεφαλὴ αὐτοῦ ἐπὶ πίνακι καὶ ἐδόθη τῷ κορασίῳ..., în textul latinesc: „Et allatum est caput eius in disco, et datum est puellae...".

Aoristele pasive ἀνήχθη, ἦχθη, ἠνέχθη, ἐδόθη sînt redate cu consecvenţă în BB prin forme de reflexiv pasiv. În vreme ce revizorii BB au optat pentru îmbogăţirea limbii române literare cu o structură dedusă din aoristele pasive greceşti, se pare că NTB a primit sugestii din partea versiunii latine. Alături de cele de mai sus, o situaţie precum cea de sub FA 8, 32: „Ca o oae spre giungheare *dus fu*" (NTB), alături de: „Ca o oaie spre jungheare *să aduse*" (BB), ceea ce, în textele de referinţă apare astfel: ὡς πρόβατον ἐπὶ σφαγὴν ἦχθε, respectiv: „Tamquam ovis ad occisionem ducuts est", indică foarte probabil că, la nivelul NTB, corespondentul fidelităţii BB faţă de text îl constituie - într-o măsură mai mică, desigur - fidelitatea faţă de textul latinesc ori sugestiile din această direcţie.

Deşi exemplele pe care le-am oferit au fost puţine, sub aspectul relevanţei şi al reprezentativităţii, îşi îndeplinesc rolul ilustrativ. Totodată, avînd în vedere că studiul de faţă nu şi-a propus să descrie aceste construcţii[44], ci să le aprecieze în contextul edificării normei literare româneşti, importanţă capătă aici valoarea acestora în textele respective şi, mai ales, în procesul de literarizare. De aceea, relevante rămîn ponderile acestor construcţii în diferitele texte prin al căror intermediu s-a exemplificat. În momentul în care textul din limba sursă prezintă o astfel de construcţie, iar cel din limba ţintă nu o calchiază, ci apelează la mijloacele proprii respectivei limbi, atunci avem a face cu o opţiune conştient îndreptată într-o anumită direcţie. De regulă, pentru aceste construcţii, mai ales pentru tipul al doilea, opţiunea către alt mijloc de expresie are drept scop şi miză inteligibilitatea textului. Avînd în vedere această nevoie a unor traducători şi revizori, şi privind la ceilalţi traducători şi revizori, vom considera că şi cealaltă atitudine, de a calchia construcţia străină, reprezintă tot o opţiune, evident avînd altă miză şi alt scop. De asemenea, tot o opţiune o reprezintă şi situaţia de care beneficiază, în special, primul tip de construcţie, de a produce o construcţie intensivă chiar şi acolo unde textul din limba sursă nu prezintă o astfel de construcţie[45].

Din cele ce preced, rezultă şi faptul că astfel de construcţii nu reprezentau forme de exprimare caracteristice limbii române. Introducerea lor, indiferent din ce motiv, reprezintă, în primă instanţă, rezultatul unor procese conştient orientate şi, în ultimă instanţă, un proces de exersare, pe baza unui model, a valenţelor şi capacităţilor limbii române în direcţia dezvoltării aspectului literar.

[43] O discuţie separată merită partea a doua a frazei, în care cele trei texte ating identitatea. Traducînd NTB astfel structura πειρασθῆναι ὑπο τοῦ διβόλου, în textul latin: „ut tentaretur a Diabolo", revizorii BB nu vor avea nici o ezitare în a copia întocmai varianta NTB. Este un caz în care, datorită traducerii fidele a textului grecesc de către NTB, BB se arată lipsit de orice rezerve sau întîmpinări, foarte prompt în a opera modificări în situaţiile în care NTB se abate de la textul grecesc.

[44] Pentru o discuţie asupra acestor construcţii în BB, vezi studiul lui V. Arvinte, din BB 2001-2002, I, p. XLI şi urm.

[45] Ca orice produs al naturii, şi limba funcţionează pe principiul relaţiei dintre absorbţie şi eliminare. Cînd, între acestea două, se află şi un proces de asimilare, elementele şi formele absorbite devin constitutive pentru acel organism. Procesul de absorbţie, care se poate continua cu cel de asimilaţie, poate avea printre formele de manifestare şi învăţarea structurii şi producerea ei în mod independent. Cînd, însă, elementele şi formele respective se elimină după o vreme, de regulă asta înseamnă că ele nu au marcat sistemul decît, cel mult, vremelnic şi în mod secundar.

BDD-B2-08 © 2005 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.9.171 (2026-09-12 05:13:54 UTC)